

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN DİNDARLIK
DÜZEYLERİ VE AHLAKİ ÇÖZÜLME EĞİLİMLERİ**

RABİA ÇETİN

YÜKSEK LİSANS

**DANIŞMAN:
PROF. DR. MUSTAFA TAVUKÇUOĞLU**

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Rabia ÇETİN		
	Numarası	158102081002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri/ Din Eğitimi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Ortaöğretim Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri Ve Ahlaki Çözülme Eğilimleri			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Rabia ÇETİN

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Rabia ÇETİN
	Numarası	158102081002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri /Din Eğitimi
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr Mustafa TAVUKÇUOĞLU
	Tezin Adı	Ortaöğretim Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri Ve Ahlaki Çözülme Eğilimleri

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Ortaöğretim Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri Ve Ahlaki Çözülme Eğilimleri başlıklı bu çalışma 12/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Mustafa Tavukçuoğlu	
2	Dr. Öğrt. Üyesi	Sümeyra BİLEK	
3	Dr. Öğr. Üyesi	M. Fatih TURANALP	

ÖNSÖZ

Son iki yüzyılda dünyanın geçirmiş olduğu hızlı değişim süreci toplumlar üzerinde derin tesirler bırakmaktadır. Sekülerliğin ön plana çıktığı bu süreçte insanların dünya görüşlerinin, değer yargılarının din ve ahlak anlayışlarını, değiştirdiği bilinen bir gerçektir. İslam toplumları da hiç şüphesiz değişimden nasibini almış ve netice itibarıyla farklı farklı din ve ahlak anlayışları ortaya çıkmıştır. Bu durum özellikle insanın kişiliğinin oluştuğu dönem olan gençliğin ahlaki ve dini tutumlarını da etkilemiş ve değiştirmiştir. Bu sebeple gençlerin din ve ahlak anlayışlarını anlamak, ihtiyaçlarına hitap ederek onları ilahi iradenin isteği doğrultusunda iyi bir birey olarak yetiştirilmelerine katkı sağlamak için onlara etki eden faktörleri farklı boyutlarıyla sürekli ele almak gerekir. Gençlerin ahlak anlayışları ve dini tutumları üzerindeki değişimlerin seyri ve yönü tespit edildiğinde onların ihtiyaçlarına karşılık verilerek yaşadıkları problemlere çözüm üretilecek, sağlıklı bir birey olarak yetişmelerine katkı sağlanacaktır.

Bu çalışmada farklı okul türlerinde eğitim gören ortaöğretim öğrencilerin dini ve ahlaki gelişimleri ile bunlara etki eden unsurlar incelenmiş, öğrencilerin dindarlığı ile ahlaki çözüme eğilimleri arasındaki ilişki ampirik metotlarla ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında birçok kişinin yardımı ve desteği bulunmaktadır bu sebeple;

Yüksek lisans eğitimim ve tez çalışmam boyunca benden yardımını esirgemeyen kıymetli hocalarım Prof. Dr. Mustafa TAVUKÇUOĞLU ve Prof. Dr. Muhittin OKUMUŞLAR'a,

Araştırmada yer alan ölçeklerin kullanılması konusunda yardımcı olan Emine ÇAYABATMAZ ve Nilüfer ŞAHİN PERÇİN Hanımefendilere ve Emre ERBAŞ Beyefendiye,

Anketlerin düzenlenmesi sırasında yardım eden ve ilmi bilgisiyle yol gösteren kıymetli hocam Dr. İrfan ERDOĞAN'a,

Bana zaman ayırarak anketleri samimi bir şekilde cevaplayan öğrenci arkadaşlara ve bu süreçte yardım eden okul idarecilerine,

Son olarak da bu süreçte her türlü yardımını benden esirgemeyen, her daim yanımda olan kıymetli aileme ve arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Rabia ÇETİN

Konya-2019

ÖZET

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN DINDARLIK DÜZEYLERİ VE AHLAKİ ÇÖZÜLME EĞİLİMLERİ

Rabia Çetin

Araştırmanın amacı ortaöğretim öğrencilerinde dindarlık ile ahlaki çözümlenme eğilimleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Dindarlık ile ahlaki çözümlenme arasındaki ilişkiyi incelemek için Konya il merkezinde yer alan dört farklı okul türünde öğrenim gören sınıf ve yaş aralıkları farklı olan 364 öğrenciden veri toplanmıştır. Araştırmada karşılaştırmalı ilişkisel tarama modeli kullanılarak veriler öğrencilere kişisel bilgi formu, İslami dindarlık ölçeği ve ahlaki çözümlenme ölçeği uygulanarak elde edilmiştir. Araştırma yapılırken öğrencilerin dindarlığına ve ahlaki özelliklerine etki eden unsurlar bağımsız değişkenler yoluyla ankete eklenmiştir. Elde edilen veriler SPSS 22.0 programı ile analiz edilmiştir. Analizlerde betimsel istatistikler, bağımsız örneklem T Testi ve F testi analizleri kullanılmıştır. Sonuç olarak ortaöğretim düzeyindeki öğrencilerde ahlaki çözümlenme düzeyi ile dindarlık eğilimi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. İlişkinin yönüne bakıldığında ise dindarlık ölçeğinin alt boyutlarında yüksek puanlar alan öğrencilerin yüksek ahlaki çözümlenme düzeyi sergiledikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Dindarlık, Ahlaki Çözümlenme, Eğilim.

ABSTRACT**HIGH SCHOOL STUDENT'S RELIGIONNESS LEVEL AND MORAL
DISENGAGEMENT TENDENCIES**

The aim of this study is to analyze the relation between high-school students' religiosity and moral disengagement tendencies. The data has been collected to examine the relation between the religiosity and moral disengagement from 364 students that are at different ages and grades in four different school types in central Konya. Correlational survey model has been used and the data has been gathered via applying personal information from Islamic religiosity scale and moral disengagement scale. During the survey the factors that affect students' religiosity and morality are added to the questionnaire via independent variables. The collected data has been analyzed by SPSS 22.0 program descriptive statistics, unpaired T test and F tests have been used in the analysis. As a result a significant relation between moral disengagement level and religiosity tendency has been found among high-school students. When the direction of the relation is considered, it is seen that the students who got high grades in the subdimensions of religiosity scale also displayed a high level of moral disengagement.

Keywords: Religiosity, Moral Disengagement, Tendency

KISALTMALAR

A. Ort.	: Ağırlıklı Ortalama
AHL.ÇÖZ	: Ahlaki Çözüm
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
F	: Varyans Analizi
Hz.	: Hazreti
Ko	: Kareler Ortalaması
KT	: Kareler Toplamı
Meb	: Milli Eğitim Bakanlığı
N	: Eleman Sayısı
P	: Anlamlılık Düzeyi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Sd	: Serbestlik Derecesi
SPSS	: Statistical Package for the Social Sciences
Ss.	: Standart Sapma
T	: T Test
Vb.	: Ve Benzeri
Yay.	: Yayıncılık

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1 Veri toplama süresi.....	33
Tablo 2 Araştırma sürecinde ele alınan değişkenler.....	34
Tablo 3 Tanımlayıcı istatistikler-1.....	35
Tablo 4 Tanımlayıcı istatistikler-2.....	36
Tablo 5 İslami dindarlık ölçeğinin boyut ve maddelerinin dağılımı	37
Tablo 6 Çalışmada Kullanılan Veri Analiz Teknikleri.....	38
Tablo 0.7 Lise öğrencilerinin ahlaki çözüme ölçeğinden aldıkları puanlar üzerinde hesaplanan betimsel analiz sonuçları.....	39
Tablo 8 Lise öğrencilerinin dindarlık ölçeği ve alt ölçeklerinden aldıkları puanlar üzerinde hesaplanan betimsel analiz sonuçları	39
Tablo 9 Öğrencilerin öğrenim gördükleri lise türlerine göre ahlaki çözüme ölçeğinden elde ettikleri puanlar üzerinde hesaplanan F testi sonuçları.....	41
Tablo 10 öğrencilerin öğrenim gördükleri lise türlerine göre dindarlık ölçeğinin alt boyutlarından elde ettikleri puanlar üzerinde hesaplanan F testi sonuçları	42
Tablo 11 Lise öğrencilerinin cinsiyetlerine göre ahlaki çözüme ölçeğinden elde ettikleri puanlar üzerinde hesaplanan bağımsız örneklem t testi sonuçları	43
Tablo 12 Lise öğrencilerinin cinsiyetlerine göre dindarlık ölçeğinin alt boyutlarından elde ettikleri puanlar üzerinde hesaplanan t testi sonuçları	44
Tablo 13 Lise öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre ahlaki çözüme ölçeğinden elde ettikleri puanlar üzerinde gerçekleştirilen F testi sonuçları	45
Tablo 14 Lise öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre dindarlık ölçeğinin alt boyutlarından elde ettikleri puanlar üzerinde hesaplanan F testi sonuçları	46
Tablo 15 Lise öğrencilerinin gelir durumlarına göre ahlaki çözüme ölçeğinden elde ettikleri puanlar üzerinde gerçekleştirilen F testi sonuçları	47
Tablo 16 Lise öğrencilerinin gelir düzeylerine göre dindarlık ölçeğinin alt boyutlarından elde ettikleri puanlar üzerinde hesaplanan F testi sonuçları	48
Tablo 17 lise öğrencilerinin dindarlık eğilimleri ile ahlaki çözüme ölçeğinden aldıkları puanlar üzerinde hesaplanan Pearson Momentler Korelasyon Katsayısı sonuçları.....	49

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 Lise öğrencilerinin dindarlık eğilimleri	41
Şekil 2 Öğrencilerinin cinsiyetlerine göre dindarlık ölçeği puanlarının karşılaştırılması	44
Şekil 3 Öğrencilerin cinsiyetlerine göre dindarlık eğilimleri	45

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	V
İÇİNDEKİLER	VIII
GİRİŞ	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	1
B. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	1
C. ARAŞTIRMANIN AMACI	1
D. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	1
E. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	2
F. VARSAYIM VE SAYILTIAR	2
G. YAPILAN DİĞER ÇALIŞMALAR	3

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

1.1.DİNDARLIK	5
1.1.1.Dindarlık Tanımları.....	5
1.1.2.Dindarlığın Boyutları	6
1.1.2.1.İnanç Boyutu.....	7
1.1.2.2.İbadet Boyutu.....	7
1.1.2.3.Bilgi Boyutu.....	8
1.1.2.4.Duygu Boyutu.....	8
1.1.2.5.Etki Boyutu	9
1.1.3.Dindarlık Tipleri.....	10
1.1.3.1.Allport ve Ross' un Dindarlık Modeli	11
1.1.3.1.1.İç GÜdümlü Dindarlık	12
1.1.3.1.2.Dış GÜdümlü Dindarlık	12
1.1.4.Dindarlığı Etkileyen Faktörler	13
1.1.4.1.Aile- Dindarlık İlişkisi	14
1.1.4.2.Cinsiyet- Dindarlık İlişkisi.....	14
1.1.4.3.Yaş- Dindarlık İlişkisi.....	15
1.1.4.4.Coğrafi Bölge- Dindarlık İlişkisi	15
1.1.4.5.Eğitim- Dindarlık İlişkisi	16
1.1.4.6.Medeni Durum- Dindarlık İlişkisi	16
1.1.4.7.Sosyo-ekonomik Statü- Dindarlık İlişkisi.....	16

1.1.5.Dindarlık Ölçeklerine Genel Bir Bakış	17
1.2.AHLAKİ ÇÖZÜLME	18
1.2.1. Tanımı	19
1.2.2. Ahlaki Çözülme Mekanizması	19
1.2.2.1. Ahlaki Haklılaştırma (Moral Justification).....	20
1.2.2.2. Örtmece Dil (Euphemistic Language)	20
1.2.2.3. Avantajlı-Hafifletici Kıyaslama (Advantageous-Palliative Comparison).....	21
1.2.2.4. Sorumluluğun Yer Değiştirilmesi (Displacement of Responsibility) ..	22
1.2.2.5. Sorumluluğun Yayılması (Diffusion of Responsibility).....	22
1.2.2.6. Sonuçları Önemsememe veya Çarpıtma (Disregard or Distortion of Consequences)	23
1.2.2.7. Suç Atfetme (Attribution of Blame)	23
1.2.2.8. İnsandışılaştırma (Dehümanizasyon).....	23
1.3.GENÇLİK DÖNEMİ GELİŞİMSEL ÖZELLİKLERİ	24
1.3.1. Fiziksel Gelişim.....	25
1.3.2. Bilişsel Gelişim	25
1.3.3. Sosyal ve Duyuşsal Gelişim	26
1.3.4. Dini Gelişim	27
1.3.4.1. Dini Uyanış	28
1.3.4.2. İç Çatışmalar	28
1.3.4.3. Olgunlaşma	29
1.3.5. Ahlaki Gelişim	30

İKİNCİ BÖLÜM

METODOLOJİ

2.1.YÖNTEM	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
2.1.1. Araştırma Örnekleme.....	34
2.1.2. Veri Toplama Araçları	37
2.1.3. Veri Analiz Teknikleri	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI VE YORUMLARI

3.1.Lise Öğrencilerinin Ahlaki Çözülme Düzeyleri	39
3.2. Lise Öğrencilerinde Dindarlık Eğilimleri	39
3.3.Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Lise Türlerine Göre Ahlaki Çözülme Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması.....	41
3.4.Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Lise Türlerine Göre Dindarlık Düzeyinin Karşılaştırılması	42
3.5.Lise Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Ahlaki Çözülme Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması	43

3.6.Lise Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Ahlaki Çözülme Düzeylerinin Karşılaştırılması 45

3.7.Lise Öğrencilerinin Gelir Durumlarına Göre Ahlaki Çözülme Düzeyinin Karşılaştırılması 47

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TARTIŞMA

4.1.Ortaöğretim Öğrencilerinde Ahlaki Çözülme..... 50

4.2.Ortaöğretim Öğrencilerinin Dindarlık Eğilimleri 52

SONUÇ Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

ÖNERİLER Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

KAYNAKÇA **60**

EKLER LİSTESİ **67**

EK 1- MEB İZİN YAZISI **67**

EK 2 ÖLÇEKLER **68**

ÖZGEÇMİŞ **70**

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu

Ortaöğretim öğrencilerinin dindarlık düzeyleri ile ahlaki çözüme eğilimi arasında bir ilişki olup olmadığının tespiti araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Ayrıca bir ilişki varsa bu ilişkinin seyrini ortaya koymak da çalışmanın konusu kapsamına girmektedir.

B. Araştırmanın Problemi

Dindarlık ile ahlaki çözüme eğilimi arasında bir ilişki var mıdır? İlişki varsa bu ilişkinin seyri ne yöndedir? sorularına aranan cevaplar araştırmanın ana problem alanını teşkil etmektedir. Araştırmanın alt problemleri ise şunlardır;

Ortaöğretim öğrencilerinin dindarlık düzeyleri nedir?

Bu öğrencilerin ahlaki çözüme eğilimleri var mıdır?

Okul türü, yaş, sınıf düzeyi, ekonomik durum gibi bazı bağımsız değişkenler dindarlık ve ahlaki çözüme eğilimleri üzerinde etkili midir?

C. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma temelde ortaöğretim öğrencilerinin Kur'an'ı Kerim ışığında dindarlık düzeyleri ile ahlaki çözüme eğilimlerini nicel verilerle ölçmeyi ve bu iki kavram arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca cinsiyet yaş, sosyo-ekonomik durum vb. bazı demografik faktörlerin dindarlık ve ahlaki çözümeyle olan ilişkisini çok yönlü olarak ortaya koymak bu araştırmanın bir diğer amacıdır.

D. Araştırmanın Önemi

Bu çalışma öğrencilerin güncel inanç, ahlak düşünce ve davranış dünyasını nicel veriler eşliğinde ortaya koyması ve gençlerin dini-ahlaki yaşantılarına etki eden unsurların tespiti açısından önem arz etmektedir. Çünkü tüm bu tespitler gençleri içinde buldukları toplumdan soyutlamadan, dini ahlaki değerlerinden ödün

vermeden, yaşadığı çağın gereklerine ayak uydurabilen, sorunun değil çözümün bir parçası olarak yetişmelerine katkı sağlamayı amaçlayan din eğitimi uygulamalarına güncel veri sunması ve çalışma sonunda ortaya konulan öneriler ile verimli eğitim modelleri geliştirmeye ışık tutması açısından önemlidir.

Ayrıca insanların ahlak dışı davranışlarının altında yatan sebepleri tespit etmek açısından önemli bir kavram olan ahlaki çözüme kavramı ülkemizde yeni yeni gündeme getirilen bir kavram olup ilim camiasında konuya ilişkin çok az çalışma bulunmaktadır. Bu araştırma ahlaki çözüme kavramını bilimsel çalışmalar aşığında ele alıp açıklaması ve ortaöğretim öğrencilerinin ahlaki çözüme eğilimlerini ölçmesi bakımından da önemlidir.

E. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Konya ilinin Meram ve Selçuklu ilçelerinde yer alan Meram Anadolu Lisesi, Özel Lale Lisesi, Ayşe Kemal İnanç Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Selçuklu Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencileri ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmada tespit edilen dindarlık düzeyi İslami dindarlık ölçeğinin maddeleriyle ahlaki çözüme eğilimi de ahlaki çözüme ölçeğinin maddeleriyle sınırlıdır.

F. Varsayım ve Sayıtlar

Araştırmada ortaöğretim öğrencilerinin dindarlık düzeyleri ile ahlaki çözüme eğilimleri arasında bir ilişkinin olduğu ve dindarlık ile ahlaki çözülmeyi etkileyen birtakım faktörlerin olduğu varsayımından yola çıkılmıştır.

Örnekleme grubunun evreni temsil ettiği, ölçekleri doldururken samimi olduğu, verilerin excel ile SPSS'e doğru girildiği ve araştırmada kullanılan ölçeklerin İslami dindarlık ile ahlaki çözüme eğilimini ölçmede geçerli bir araç olduğu varsayılmaktadır.

G. Yapılan Diğer Çalışmalar

Yapılan literatür taramasında Ortaöğretim öğrencilerin dindarlık düzeyleri ile ahlaki çözüme eğilimleri arasındaki ilişkiyi konu edinen müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmanın araştırma konularından birisi olan Ahlaki çözüme kavramına ilişkin batıda çok sayıda araştırma bulunmakla birlikte ülkemizde bu kavramı konu edinen çok az çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan en dikkat çekenini din psikolojisi alanında Çiğdem GÜLMEZ Hanımefendi tarafından hazırlanan “Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Ahlaki Çözüme ve Dindarlık” başlıklı doktora çalışmasıdır. Gülmez bu çalışmada evli erkeklerde dindarlık ve ahlaki çözüme ile kadına yönelik aile içi psikolojik ve fiziksel şiddet davranışları arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmaktadır. Dindarlık ve ahlaki çözüme arasındaki ilişkiyi tespit etme çabası açısından bu çalışma ile ilgisi bulunmaktadır. Bunun dışında gerek ülkemizde gerekse de yurt dışında dindarlığı farklı boyutlarıyla çok yönlü olarak ele alan ve ölçmeye çalışan yüzlerce çalışma mevcuttur. Dindarlığa dair yapılan bu çalışmaları tek tek zikretmekten ziyade araştırmanın konusu ile benzerlik taşıyan birkaç çalışmadan söz edilecektir. Bunlardan ilki din psikolojisi alanında Ümit Fahri ÇETİN tarafından hazırlanan “Ortaöğretim Düzeyi Gençlerde Dindarlık-Empati İlişkisi (Isparta Örneği)” konulu yüksek lisans çalışmasıdır. Çalışma ortaöğretim düzeyindeki gençleri konu alması ve onların dindarlık düzeylerini ölçmeye çalışması bakımından bu çalışma ile benzerlik göstermektedir. Yine din psikolojisi alanında Emine Zehra BİLGE tarafından hazırlanan “Liseli Gençlerde İç ve Dış Güdümlü Dindarlık ve İyilik Algıları (Ankara Örneği)” adlı çalışma ile Okan TOKAT tarafından “Ortaöğretim Öğrencilerinde Kaygı ve Dindarlık İlişkisinin İncelenmesi: (Denizli Örneği)” başlıklı çalışma ortaöğretim öğrencilerinde dindarlık düzeylerini farklı boyutlarda ölçmeye çalışan diğer çalışmalardır. Ayrıca Mustafa KOÇ tarafından “Dindarlığın Oluşumuna Din Eğitiminin Psiko-Pedagojik Katkıları: ‘Değer-Yoksun Dindarlık’ Tipolojisi Bağlamında Teorik Bir Yaklaşım” başlıklı bir makale de mevcuttur. Makalede mesleki amaçlı din eğitimi alan yeni nesil bireylerin dindarlık formlarındaki niteliksel ve niceliksel değişim süreçleri, teorik olarak "sekülerleşme, çalışma ahlakı, kendini ayarlama ve kendini kandırma" olguları

bağlamında yorumlanmaya çalışılmıştır. Makalenin din eğitimi, dindarlık ve ahlak konularını içermesi bakımından bu çalışma ile ilgisi bulunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. DİNDARLIK

1.1.1. Dindarlık Tanımları

Din ve dindarlık birbirinden ayrılamayan ve bağımsız olarak tanımlanamayan iki kavramdır. Bu sebeple dindarlık kavramını tanımlayabilmek için din kavramının tanımının yapılabilmesi gerekir.

Geçmişten günümüze çok çeşitli din tanımları yapılagelmiştir. Bu tanımlardan yola çıkarak tek ve kapsayıcı bir tanım yapmak mümkün değildir. Tarihi serüvende insanlar en çok dinin tanımını yapmakta güçlük çekmişlerdir (Yaparel, 1987: s.404). Çünkü din, karmaşık, çok yönlü bir yapıya sahip olmakla birlikte onu ele alan kişinin yaklaşım tarzı, bakış açısı, içinde bulunduğu toplumun yapısı ve onu ele alış biçimine göre de şekil alan bir olgudur (Hökelekli, 2005). Ayrıca dünya üzerinde birçok din olduğu gibi her dinin kendi içerisinde bir sistematığı, birbirinden farklı inanç ve ibadet biçimleri vardır (Yılmaz, 2002). Bu durum din kavramının tanımında çeşitliliği beraberinde getirir. Bu çeşitlilik dindarlık kavramı için de geçerlidir. Nitekim psikoloji ve sosyoloji bilimi başta olmak üzere birçok bilim dalı da farklı bakış açıları kullanarak dindarlığı tanımlamışlardır. Yapılan araştırmalara bakıldığında sosyoloji biliminin yapmış olduğu dindarlık tanımlarında daha çok onun asli ve fonksiyonel yönüne vurgu yapılırken, psikoloji alanındaki tanımların dindarlığın yansımalarına dikkat çektiği görülmektedir.

Bu çalışmada özel bir dindarlık tanımı yapmaktan ziyade şimdiye kadar yapılan tanımlardan çeşitli örnekler sunulacaktır.

Genel anlamıyla dindarlık “dinin insan hayatına nüfuz derecesi” olarak tanımlanmıştır (Tekin, 2004: 53). Okumuş’a göre “İnsanın iman-amel temelinde ortaya koyduğu dini tutum, deneyim ve davranış biçimini, yani dini yaşantıyı veya dindarca hayatı; inanılan dinin emir ve yasakları doğrultusunda yaşamayı ifade eden ve inanç, bilgi, tecrübe, duygu, ibadet, etki, organizasyon gibi boyutları olan bir

olgu” dur (2005: 38). Bir başka tanımda dindarlık “bireyin kutsal olana bağlılığı, hayatının her alanında bu bağın dışı yansıması” dır (Subaşı, 2004: 97). Vergote’a göre dindarlık ise “varoluşun kaynağı olarak Allah’ı görmek ve O’nu iyiliksever bir kudret olarak kabul etmektir” şeklinde tanımlamıştır (Vergote, 1999).

Yukarıda verilen bilgiler ve sunulan örneklerden yola çıkarak yapılan tüm farklı tanımlar bize dindarlığın çok boyutlu olduğunu göstermektedir.

1.1.2. Dindarlığın Boyutları

Dinin insan hayatının tüm yönlerine hitap eden ve onu etkileyen bir olgu olduğu bilinmektedir. Nitekim insanlar mensup oldukları dinin emrettiği şekilde hayatlarını şekillendirme gayreti gösterir ve kişilik özelliklerine inançları doğrultusunda yön verirler. Yaşamlarına inançları doğrultusunda yön vermeyi başaran insanlar dini hayatlarının her alanında aktif kılarlar. Bu aktivasyon kişinin dindarlığının derecesi açısından oldukça önemlidir.

Araştırmacılar dinin insan hayatına etkisini araştırırken onun hangi yönlerine ne derece etki ettiği, sayısı ve niteliği ile ilgilenmişlerdir. Bu doğrultuda dindarlığın boyutları ile ilgili birçok çalışma ortaya çıkmıştır (Hökelekli, 1998).

İlk dönemlerde dindarlık tek boyutlu olarak ele alınmıştır. İnanç sahibi olma, ibadete katılım gibi ölçütler dindarlık alametleri arasında görülmüş, (Yapıcı, 2002) daha sonraki dönemlerde ise dindarlığı çok boyutlu olarak ele alan çalışmalar ortaya çıkmıştır. Allport ve Ross tarafından geliştirilen “Dini Yönelim Ölçeği” çok boyutlu dindarlık çalışmaları açısından oldukça önemlidir. Charles Y. Glock ve Rodney Stark’ın ortaya koyduğu beş boyutlu dindarlık modeli kapsamı bakımından en geniş çalışmadır (Mehmetoğlu, 2006:470-471).

Lenski, Fichter, Luckmann, King ve Hunt gibi araştırmacılar bu çalışmaları yapan kişilerden sadece birkaçıdır (Subaşı, 2004). Ülkemizde de en çok tercih edilen ve ölçek hazırlarken dikkate alınan model Glock ve Stark’ın modelidir. Çünkü bu iki araştırmacı dindarlığın çok boyutlu oluşunu açıklayarak onu sistemleştirmiş bunu yaparken de genel birtakım ilkeleri ortaya koyabilmek için tüm dünya dinlerini

incelemişlerdir. Onlar dindarlık ile ilgili beş farklı boyut belirlemişler, belirlenen bu beş boyut birçok din için geçerli ve uyarlanabilir özellik taşımaktadır. Glock ve Stark bu boyutları İnanç, ibadet, bilgi, duygu ve etki boyutları şeklinde açıklamıştır (Stark ve Glock, 1968: 14). Kişinin dini yaşantısı bir bütün halinde olduğundan boyutların hepsi birbirleriyle bağlantılıdır. Bağımsız değerlendirilmeleri mümkün değildir (Çelik, 2004: 42).

Bu çalışmada Glock ve Stark'a ait olan dindarlık boyutlarının üzerinde daha çok durulmasının temel nedeni modelin İslam dini açısından ne denli geçerli olduğunun tespit etmeye çalışan ve bu çalışmada kullanılan İslami dindarlık ölçeğinin teorik temellerini oluşturmasıdır (Çayabatmaz, 2016).

1.1.2.1. İnanç Boyutu

İnanç ve din ayrılmaz bir bütündür çünkü inanç dini yaşantının ruhunu teşkil eder. Nasıl ki ruh çıktığı zaman tek başına beden bir anlam ifade etmezse inançsız bir din de o derece anlamsız hale gelir.

Bir dine mensup kişilerin o dinin inanç ilkelerini içselleştirmiş olduğu beklentisi dindarlığın inanç boyutunu oluşturur. İnancın ne ifade ettiği ve onun işlevinin araştırılması bu boyut içinde incelenir (Köktaş, 1993: 53).

Glock' a göre dinlerin inanç yapısı üçe ayrılır ve bu yapı her dinde mutlaka bulunur. Bunlardan ilki aşkın bir varlık ve onun niteliğinin belirlenmesidir. İkincisi tercih ettiği inancın ilkelerine de inanmasıdır. Üçüncüsü ise, tanrısal iradenin hedefinin yerine gelmesi ve ortaya konmasıdır (Sevindik, 2015: 14). Bu noktada dinin inanç boyutunun kuru bir kabulden ziyade o dinin inanç sistemine göre hareket etmeyi de içine aldığı görülür.

1.1.2.2. İbadet Boyutu

Her din bir takım uygulamaları içerisinde barındırır ve bunları müntesiplerinin tatbik etmesini ister. Dindarlığın ibadet boyutu işte bu yerine getirilmesi istenen davranışların tümünü içine alır. Yani ibadet boyutu ile inanılan

dindeki tüm uygulamalar kastedilir. Örneğin ritüeller, törenler, tüm ibadet türleri bu boyut içerisinde yer alır (Glock, 1998: 268).

Dinlerin koymuş oldukları kurallara uyma ve ibadetleri yerine getirme düzeyi dindarlığın göstergesi olarak kabul edilmiştir (Kızılgeçit, 2011) çünkü ibadetler bireyin imanı ile fiilleri arasındaki tutarlılığı oluşturan bir köprüdür ve imanın korunması bakımından da önemlidir.

Bu boyutunun iyi analiz edilmesi ibadetlerin kişi için ne anlam ifade ettiğini tespitinde de önemli bir kıstastır (Mehmedoğlu, 2004). Ayrıca bireyler aynı ibadet türlerine farklı anlamlar ve duygular da yükleyebilirler.

1.1.2.3. Bilgi Boyutu

Kişilerin dini ilke ve emirleri bilmesi dindarlığın bilgi boyutunu oluşturur. Bir dine mensup olmanın ön şartı inanılacak din hakkında bilgiye sahip olmaktır. Bu noktada bilgi ve inanç birbirleriyle doğrudan ilintili iki kavramdır. Bilgi ister çok ister az olsun inancın gerçekleşmesi için gereklidir. Şayet inanç asgari bilgi ile gerçekleşmiş olursa sağlam bir zeminde ilerleyemez.

Dindarlığın bilgi boyutu ele alınırken dikkat edilmesi gereken husus bilgilerin inanılan dine göre değişiklik arz etmesi ve herhangi bir dine mensup olmayanların da dini bilgi sahibi olabileceğidir (Glock, 1998).

Dini kaynakları okumaya ayrılan zaman, elde edilen bilgi neticesindeki davranış gibi öğeler dini bilginin ölçülmesinde önemlidir (Glock, 1998: 269, 270). Dindarlığın inanç boyutu bu noktada bilgi boyutunun bir tezahürüdür diyebiliriz.

1.1.2.4. Duygu Boyutu

İnanç sahibi herkes, mensup olduğu dinden kaynaklanan duygusal bir tecrübe yaşar. İnanmış olduğu yüce varlığı hisseder ve onun varlığından etkilenir. İlahi varlığın etkisini taşıyan mutluluk, korku, vecd, veya huşu gibi haller ve bu hallerin hangi yoğunlukta yaşandığı duygu boyutu içerisinde incelenir. Duygu boyutuna

tecrübe boyutu da denmektedir (Köktaş, 1993: 45). Tecrübe boyutunda gerçekleşen haller sezgisel, sübjektif ve iç yaşantıya dayalıdır.

Glock ve Stark dini tecrübeyi tasdik edici, ilahi cevap, vecd, ilham tecrübesi olarak dört gruba ayırır. Tasdik edici tecrübe benimsenmiş inançların hakikat olduğu hissiyatına yol açan deneyimlerdir. Karşılıklı mevcudiyetin hissedildiği kısım ilahi cevap tecrübesi, bu tecrübenin yerini sevgi veya dostluğa yakın duygusal ilişkiye bıraktığı yer ise vecd tecrübesidir. Bireyin kendisinde özel bir aydınlanma hissettiği boyutu ilham tecrübesi olarak ifade etmektedirler (Vergote, 1999: 108). Her birey hissettiği duygunun yoğunluğuna göre bu evrelerden herhangi birinde bulunabilir.

1.1.2.5. Etki Boyutu

Din inananlarına nihai hedef olarak kurtuluş ve ebedi hayat vaat eder. Vaatlere ulaşma, manevi huzur elde etme isteği inananları günlük yaşantıları içerisinde dini davranış sergilemeye yönlendirir. Yönelim kişilerin dinlerine olan bağları ile doğru orantılıdır (Kayıklık, 2006: 493-494) ve onun tüm davranışlarına etki etme gücüne sahiptir (Hökelekli, 2011: 75). Dinin inananlar üzerindeki bu tesiri etki boyutunda incelenir.

Dinin etki boyutu yapısal anlamda diğer boyutlarından farklılık göstermektedir. Şöyle ki dindarlığın diğer dört boyutu daha çok içsel duygulara ağırlık verirken etki boyutu hal, hareket, tavır ve davranışlar gibi dindarlığın dışa yansıyan taraflarını kendisine konu alır (Mc. Guire, 2002: 109). Burada en çok dikkat edilmesi gereken nokta ise bireye etki eden din mefhumunun diğer kişilere karşı davranışta etkili olup olmayacağıdır.

Yukarıda açıklamaya çalışılan dindarlığın boyutlarının ayrı ayrı önemi vardır. Bu sebeple dindarlığı geniş kapsamda ele alan çalışmalar yapmak isteyen herkes bu boyutların tamamını dikkate almalıdır.

1.1.3. Dindarlık Tipleri

Dindarlık kişiden kişiye, devirden devire göre değişebilen ve ortam koşullarına göre şekil alan dinamik bir olgudur. Bu olgu çeşitli yöntemler kullanılarak müşahede edilmeye çalışılmaktadır. Çalışmalar neticesinde dindarlık eğilimlerinin mahiyeti ve çeşitli dindarlık tipleri karşımıza çıkmaktadır (Çoştu, 2009: 122). İnsanların dini yaşayışını konu alan bu çalışmalar için onların din anlayışlarını kategorize eden kişilik tiplerini belirlemek oldukça önemlidir (Mardin, 1986). Bu sebeple dindarlıkla ilgili çalışma yapan araştırmacılar çeşitli dindarlık tipleri üzerinde durmaktadır. Ülkemizde dindarlık tiplerini belirlemek adına yapılan çalışmalardan ilki Taplamacıoğlu'na aittir. O dini hayatın yoğunluğunu ölçmek için geliştirmiş olduğu ölçekte dini şahsiyetleri *gayrı amil, idarei maslahatçı, dini bütün veya âmil zümre, sofı ve softa* olmak üzere beş gruba ayırmıştır (1962: 145).

Asım yapıcı psikolojik bir bakış açısı ile dinin etki boyutunu dikkate alarak dindarları *liberal, muhafazakâr, dogmatik ve fanatik* olmak üzere dört kategoride inceler (2002: 100-105).

Günay' a göre dindarlar dinin emir ve yasaklarını yerine getirme ve bunların tezahürleri bakımından beşe ayrılırlar. Bunlar *ateşli dindarlar, alaca dindarlar, mevsimlik dindarlar, ilgisiz dindarlar ve fırsatçı dindarlardır* (1999: 260-264).

Okumuş dindarlığın niteliğini dikkate alarak Allport'un tipolojisine benzer bir ayırım yapmıştır. Ona göre *gösterişçi dindarlar* ve *samimi dindarlar* olmak üzere iki tip dindar vardır (2006: 21-22).

“*Dindarlığın Kriterleri Üzerine Tipolojik Bir Araştırma*” başlıklı çalışmada Kemalettin taş dindarlık tiplerini *geleneksel/ilmihalci dindarlık, popüler/Hurafeci dindarlık* ve *modernist/hümanist dindarlık* şeklinde üç başlık altında incelemiştir (Taş, 2006: 175-206).

İnsanların dini yaşayışlarını sahip oldukları bilinç yapıları şekillendirir diyen batılı araştırmacılardan James' a göre dindarlar “hasta ruhlular” ve “sağlıklı zihne sahip olanlar” olarak iki kategoriye ayrılır (Mehmetoğlu, 2004: 40).

Max Weber dindarları toplumdaki sınıfsal yapıyı dikkate alarak *çiftçi, şövalye, ve feodal beyler dindarlığı* şeklinde sınıflandırmıştır (Subaşı, 2004: 21).

Maslow dinlere bağlı olarak yapmış olduğu gruplandırmada insanları *düzen insanı* ve *mistik insan* olarak ikiye ayırır. Düzen insanları kuralcı dine bağlı olanlar, mistik insan ise kuralcı olmayan dine bağlı olanlardır (Ayten, 2006: 117).

Dindarlık tiplerini tasnif etme konusunda dikkat çeken ve araştırmacılar tarafından en çok kullanılan sınıflandırma Allport'a aittir. Allport insanları dinî kişilik yönünden iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlar olarak iki gruba ayırır. Ona göre, insanlar bir dine inanıyorsa bu iki kategoriden birine dâhil olurlar (Kayıklık, 2000: 4). Allport' un yapmış olduğu ve Ross ile birlikte geliştirdiği bu model kavramsal çerçeve oluşturma bakımından günümüzde de önemlidir (Mehmedoğlu, 2006). Bu nedenle çalışmanın ilerleyen bölümünde ayrı bir başlık halinde konuya değinilecektir.

Yukarıda dindarlık tiplerini sınıflandırma konusunda yapılan çalışmalardan bir kaç örnek sunulmuştur. Bu çalışmalar insanların dini yaşantılarını ana hatlarıyla analiz edebilme noktasında bizlere kolaylık sağlar. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus bireylerin dini yaşantısının tanımlanamayacak kadar çeşitli, karmaşık ve şümüllü oluşudur. Bu sebeple yapılan çalışmalar kapsam bakımından sınırlı ve eksiktir.

1.1.3.1. Allport ve Ross'un Dindarlık Modeli

Allport dindarlıkla ilgili yaptığı çalışmalarda ilk önce olgunlaşmış ve olgunlaşmamış dindarlık şeklinde bir ayrıma gitmiştir. Çünkü ona göre dindarlık kişinin olgunlaşması ile doğru orantılıdır. Kişiler olgunlaşıp geliştikçe dindarlık da o oranda gelişmektedir (Holm, 2004).

Olgunlaşmamış dindarlıkta daha çok nefsi duygular hâkimdir. Bu grubun içinde yer alan insanlar fizyolojik ihtiyaçlarının, istek ve arzularının peşinde koşarak çıkarıcı bir tutum sergilerler. Ruhi duygulara ve dini değerlere önem vermezler. Böyle

bir dindarlığın bireylerin yaşam alanında kalıcı bir tesiri yoktur. Sıkça eleştiri de almıştır.

Olgunlaşmış dindarlıkta önceden sahip olunan dindarlık biçiminin temel yapısı tamamen değişerek ruhsal alana yönelir. Duygu ve düşünceler ön planda olduğu için bütüncüdür, bireyin hayatının tüm alanlarına etki eder. Aynı zamanda tutarlı bir ahlak kaynağıdır (Kayıklık, 2003).

Aynı dine mensup kişilerin dinlerini farklı seviye ve kalitede yaşamalarından yola çıkan Allport 1960' lı yıllara gelindiğinde içeriği çok fazla değiştirmemekle birlikte kavramların sınırını iyice belirginleştirerek iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlardan söz etmiştir (Kayıklık, 2003: 133-134). Daha sonra Ross ile birlikte iki boyutlu 'Dindarlık Eğilimi Ölçeği' adlı bir çalışma yaparak modele son şeklini vermişlerdir (Kayıklık 2000: 247).

1.1.3.1.1. İç Güdümlü Dindarlık

İç güdümlü dindarlar inandıkları dini içselleştiren ve onu yaşamak için azami ölçüde çaba gösteren dindarlardır. Onlar dini bireysel fayda sağlamak için kullanmazlar Kişisel ihtiyaçlar dinin emirlerine göre düzenlenir ve daha çok ikinci plana atılırlar. Dini emirler her zaman daha önceliklidir. İç güdümlü dindarlar dine samimi bir niyetle yalnızca kulluk vazifesini yerine getirmek için bağlanırlar. Bu sebeple din deruni duygularla içte yaşanır ve şahsidir (Allport, 1968).

Bu dindarlık türünde güçlülere ve olumsuzluklara karşı daha sabırlı ve dayanıklı olma, (Allport, 1968:131-132) farklı fikirlere karşı saygı ve müsamaha gösterme, insanlara iyi niyetle yaklaşma gibi güzel özellikler ön plandadır.

1.1.3.1.2. Dış Güdümlü Dindarlık

Dış güdümlü dindarlık iç güdümlü dindarlığın tam tersidir. Bu dindarlık tipine dâhil olan insanlar bedenen tanrıya yönelmiş fakat zihnen dini kişisel gayeleri için kullanan insanlardır (Allport, 1968: 131). Özellikle sosyal ilişkilerde yalnız kalmamak için dini bir araç olarak kullanırlar. Bu noktada dış güdümlü dindarlık

aynı zamanda “Gösterişçi Dindarlık” diye de adlandırılmaktadır. İnsanların takdirini toplamak için sergilenen dini davranışlar bu gösterişin amel boyutundaki yansıması, tanrıya inanmadığı halde iman ediyormuş gibi görünmek ise onun inanç boyutundaki tezahürüdür (Okumuş, 2005: 49-52).

Dış güdümlü dindarlar pragmatik bir bakış açısıyla bakarak dinin bireysel ve toplumsal pek çok faydasının olduğunu düşünürler. Bu sebeple çıkarları için ara sıra inançlarına sıkı sıkıya bağlı kalarak tutucu, sert ve kaba tavırlar sergileyebilirler

Konuyu özetlemesi bakımından Allport’ un eserlerinde sıkça zikrettiği “ dış güdümlü dindarlar dini kullanır, iç güdümlüler ise onu yaşar” cümlesi güzel bir örnektir (Allport, Ross, 1968: 242).

Allport ve Ross tarafından ortaya konulan çalışmalar daha önce sınırları tam olarak çizilemeyen dindarlık tiplerinin sınırlarını diğer çalışmalara nazaran açık bir biçimde ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu sebeple batı dünyasında ve ülkemizde özellikle din ve psikoloji alanında yapılan çalışmalarda onların modelinden sıkça yararlanılmaktadır.

1.1.4. Dindarlığı Etkileyen Faktörler

Ülkemizde ve dünyanın çeşitli bölgelerinde dindarlığa dair yapılan araştırmalar bize dindarlığa etki eden unsurların çeşitli ve çok yönlü olduğunu gösterir.

Dindarlık türlerinin varlığı, bunlardaki farklılıklar ve dindarlık şiddetinin artıp azalması gibi durumlar üzerinde dine inananların kişilik özellikleri ve dini yorumlamadaki bakış açıları etkilidir. Aynı zamanda yaş, eğitim, sosyo-ekonomik durum vb. gibi demografik değişimler de dindarlığa etki eden önemli unsurlar arasında yer alır (Günay, 1999).

Çalışmanın konusunu ilgilendirmesi bakımından bu bölümde özellikle gençlerin dindarlığına etki eden demografik unsurlardan söz edilecektir.

1.1.4.1. Aile-Dindarlık İlişkisi

Aile insanlar için sadece biyolojik ve duygusal ihtiyaçların karşılandığı bir kurum olmayıp eğitim ihtiyacının da giderildiği bir kurumdur. Kişiler özellikle çocukluk döneminde ilk eğitimlerini ailelerinden alırlar. Eğitimin bir bütün olduğu kabul edilirse din eğitimi de bu bütünün bir parçasıdır (Tosun, 2012: 164). Dini bilgilerin edinilmesi, bunların hayata geçirilmesinde aile bireylerinin etkisi büyüktür. Öyle ki araştırmacılar aile bireylerinin dini bilgi ve tutumları arasında benzer bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır (Acock ve Bengtson 1978: 524). Özellikle dini tutumların oluşum aşamasında aile önemli rol oynar. Ebeveynlerin olumlu davranışları doğrudan çocuğa yansiyarak onun dini yaşantısına olumlu yönde katkı sağlar (Ay, 1994: 163).

Birçok din eğitimcisi çocukluk döneminde din eğitiminin aile tarafından verilmesi gerektiği düşünür (Ay, 1994: 163-164). Çünkü yapılan araştırmalar kişilik gelişiminin % 90'nının çocukluk döneminin ilk yıllarında geliştiğini göstermektedir. Bu da bireylerin yetişkinlik dönemindeki dindarlık eğiliminin temellerinin çocukluk döneminde atıldığını bize gösterir. Atılan bu temellerin tesiri daha sonraki dönemlerde de belirleyici rol oynar. Şöyle ki ailede verilen din eğitiminin sağlığı ileriki yıllarda yaşanan dindarlığın kalitesini artıracak (Köylü, 2004: 137-138) gibi verilen yanlış eğitim neticesinde dindarlık eğilimi körelip yok olabilir. Ayrıca, ebeveynler herhangi bir dine mensup değilse yetişkinlik yıllarında kişinin dinsel tercihi olumsuz yönde etki edebilir (Fırat, 1976). Netice olarak bireyin yetişkinlik dönemindeki dini yaşantısına içinde büyüdüğü aile ortamının olumlu veya olumsuz etkileri vardır.

1.1.4.2. Cinsiyet-Dindarlık İlişkisi

Dindarlık ve cinsiyet arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Genel olarak Batı'da yapılan araştırmalarda elde edilen neticelere göre kadınların erkeklere nazaran daha dindar ve ibadetlere daha düşkün oldukları tespit edilmiştir. Ülkemizde yapılan bazı araştırmalar erkeklerin kadınlara nazaran daha dindar olduklarını tespit ederken bazıları ise kadınların daha dindar olduklarını gözlemiştir (Kurt, 2009: 8-9). Bu şekilde farklı sonuçların çıkmasında

modernleşme sürecinde yaşanan hızlı değişimin etkileri olabileceği gibi sekülerizmin (Uysal, 2006: 80) veya farklı dini toplumsallaşma deneyimlerinin de etkili olabileceği düşünülmektedir (Coştu, 2009: 140-141). Bu sebeple dindarlığa etki edebilecek unsurlar göz önüne alınarak cinsiyet ve dindarlık arasındaki ilişki zaman zaman tespit edilmeye çalışılarak güncellenmelidir.

1.1.4.3. Yaş-Dindarlık İlişkisi

Her yaşın insana getirmiş olduğu bir takım kişilik özellikleri vardır. Bu özellikler bireyin din algısına, ibadetlerine ve dini yönelimine de etki eder. Dolayısıyla insanlar çocukluk gençlik ve yetişkinlik çağlarında farklı dindarlık özellikleri sergilerler (Günay, 1999). Örneğin ergenlik döneminde yaşanan fiziki ve ruhi değişim sebebiyle dini farkındalığı gelişen bireyin din algısında kararsızlık ve şüphe durumları oluşabilir. Bundan dolayı ergenlik döneminin dini kimlik ve temayülün oluşmasında önemi büyüktür (Köylü 2000). Yaş ilerledikçe bireyin din algısındaki dalgalanmalar daha durgun bir hal alarak olgunlaşır.

1.1.4.4. Coğrafi Bölge-Dindarlık İlişkisi

Çok eski tarihlerden bu yana araştırmacılar iklimin ve yaşanan coğrafi bölgenin insanların din algısı üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu tespit etmeye çalışmışlardır. Elde edilen veriler hayatının büyük bir kısmını kırsal kesimde geçiren insanların geleneksel dindarlık düzeylerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Kentte yaşayan insanların dindardığı üzerinde ise modernitenin etkisi görülmüş bu da daha bireysel bir din anlayışını beraberinde getirmiştir.

Önemli İslam medeniyet tarihçisi İbni Haldun ‘bedevi-hadari’ kavramlarına alışılmışın dışında bir anlam yükleyerek insanların yaşam şeklini ikiye ayırmıştır. Ona göre bu yaşam şekilleri sosyal yapıyı ve dini düşünceleri de etkiler. Nitekim bedevilerin hadarilere nazaran dini eğilimlerinin fazla olduğunu, onların insani ve ahlaki değerlere daha bağlı olduklarını söyler (İbni Haldun, 1991: 867). Nitekim hadarilere nazaran bedeviler daha saf, katıksız bir din ve ahlak anlayışına sahip olmuşlardır.

1.1.4.5. Eğitim-Dindarlık İlişkisi

Dindarlığın ilişki içerisinde olduğu kavramlardan biri de eğitimidir. Eğitimin kişinin hayatına ne yönde etki ettiğini tespit etmeye çalışan araştırmacılar mutabakata varamamışlardır. Kimi araştırmacılar eğitim düzeyi ile dindarlık arasında ters orantı olduğunu tespit ederken bazı bulgularda ise bu durumun tam tersi sonuçlar elde edilmiştir. Sonuçların farklı farklı çıkmasında alınan eğitimin türü, kalitesi ve kemiyetinin bireylerin dini yaşantısına etki ettiği düşünülmektedir. Şöyle ki kaliteli ve yüksek düzeyde alınan din eğitimi kişilerin dindarlığını artırırken dinden bağımsız olarak alınan eğitimler ise onların dindarlığı üzerinde olumsuz etkiye sahiptir (Yapıcı, 2007: 264-265). Örneğin seküler eğitim anlayışına sahip bir kurumda okuyan bireyin dini anlayışı ve yaşantısı zamanla körelebilmektedir.

1.1.4.6. Medeni Durum-Dindarlık İlişkisi

Türkiye’de dindarlık ile medeni durum üzerine yapılan çalışmalarda bu iki kavram arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bulgularda kişilerin medeni durumlarına göre, dînî eğilimlerinin değişebildiği görülmüştür. Genel olarak evlilerin dini vecibeleri yerine getirme noktasında bekârlardan daha güçlü bir dindarlık eğilimi sergiledikleri belirlenmiştir(Günay, 1999: 203-204). Avrupa dünyasında elde edilen bulgular ise birbirinden farklılık arz etmektedir.

1.1.4.7. Sosyo-ekonomik Statü-Dindarlık İlişkisi

Toplum içerisindeki sosyal sınıfların ve ekonomik gelir durumlarının farklı olmasının kişilerin dindarlığına tesir ettiği bilinmektedir. Neredeyse tüm dinler dindarlıkla ekonomik zenginlik arasında negatif bir ilişki olduğunu söylerler ve servetin insanı yüce yaratıcıyı anmaktan alı koyduğu, dünyevileştirdiği konusunda insanları uyarırlar. Örneğin yüce kitabımız Kur’an’ı Kerim “*Mal ve çocuklarınızın sizin için birer imtihan olduğunu ve büyük mükâfatın Allah katında bulunduğunu bilin.*” şeklinde uyarıda bulunmaktadır (Enfal, 28). Konuya dair yapılan araştırmalar da bu fikri destekler mahiyettedir (Köktaş, 1993, Günay, 1999, Onay, 2004). Bazı istisnaları bulunmakla birlikte sonuç olarak diyebiliriz ki; ekonomik düzey ve sosyal statü yükseldikçe insanların dinlerine olan bağlılıkları azalmaktadır.

1.1.5. Dindarlık Ölçeklerine Genel Bir Bakış

Dünya genelinde dindarlığı tespit etme çalışmaları 1930'lu yıllarda başlamış, fakat bu çalışmalarda tek boyutlu dindarlık ölçekleri kullanılmıştır. 1960'lı yıllara gelindiğinde ileri ölçüm teknikleri kullanılarak dindarlığın çok boyutlu olarak tetkik edilmesi gerektiğine dair alan araştırmaları yapılmıştır (Karaşahin, 2008: 193). 1980'den itibaren ise çalışmalar hız kazanmıştır. Yapılan yüzlerce çalışmaya rağmen ne din ve dindarlığın tanımında ne de dindarlığın tespitinde mutabakat sağlanarak ortak bir dindarlık ölçütü geliştirilememiştir. Netice itibariyle alanla ilgili çalışmalar günümüzde de devam etmektedir.

Batı dünyasında dindarlık çalışmaları ile ön plana çıkmış isimler yukarıdaki bölümlerde zikredildiği için araştırmanın bu kısmında onlara değinilmeyecek olup Türkiye'de yapılan çalışmalara genel bir bakış gerçekleştirilecektir.

Ülkemizde dindarlığı ölçmeye dair yapılan çalışmaları başlıca iki gruba ayırabiliriz. Bunlardan birincisi daha çok uluslararası literatürden yararlanarak Türkiye'ye uyarlanan çalışmalardır. İkinci grup çalışmalar ise ülkemizin dini yapısına has İslami dindarlığı konu alan özgün çalışmalardır (Ok, 2011: 6).

Uluslararası literatürden yararlanan çalışmaların temel aldığı dindarlık modelleri arasında yukarıdaki bölümlerde ayrıntılı biçimde bahsedilen Glock ve Stark'ın dindarlığın farklı boyutlarına vurgu yapan beş boyutlu dindarlık ölçeği yer alır.

Birinci grupta yer alan diğer çalışmaların temel aldığı bir başka model ise Allport ve Ross'un 1967 yılında geliştirmiş olduğu 'Dinsel Eğilim Ölçeği' dir (The Religious Orientation Scale). Bu ölçek Hasan Kayıklık (Kayıklık, 2000) tarafından ülkemize kazandırılmıştır. Lenski, King ve R. A. Hunt da yine yöntemlerinden yararlanan araştırmacı arasındadır (Erkan, 2014:127).

İkinci Grup çalışmalara verilebilecek ilk örnek Mehmet Taplamacıoğlu'nun geliştirdiği ölçek çalışmasıdır. İslam'ın ana doktrinlerini ihtiva eden ve Mutlu tarafından geliştirilen 'İslami Dindarlık Ölçeği' (Mutlu, 1989: 194-199) ile Glock'un

çok boyutlu dindarlık modelinden ilham alan Uysal'ın 'İslami Dindarlık Ölçeği' i diğer örneklerdendir (Uysal, 1995: 263-271). Yine Glock modelini temel alarak geliştirilen ve kişinin hayatında dinin ne derece yer aldığını tespit etmeye çalışan 'Dini Yönelim Ölçeği' (Onay, 2004) ikinci kategorideki çalışmalar arasında yer alır.

Hüseyin Peker dindarlığın inanç, düşünce, duygu, ibadet, ahlak ve bilgi boyutlarına ayırdığını söyleyerek Kur'an' ı Kerim bağlamında bir İslami dindarlık ölçeği önermiş fakat bu öneri teorik boyutta kalmıştır (Peker, 2012: 41-49). Bunun dışında Erdoğan Fırat, M. Emin Köktaş, Yakup Coştu, Üzeyir Ok, Mustafa Ulu gibi araştırmacıların da dindarlığı tespiti yönelik çalışmaları vardır.

Çalışmanın konusunu oluşturan, Glock ve Stark' ın dindarlık modelinden esinlenerek Çayabatmaz hanımefendi tarafından geliştirilen 'İslami Dindarlık Ölçeği' de ikinci grup çalışmalar içerisinde yer alır (Çayabatmaz, 2016).

Gerek dünyada gerekse de ülkemizde dindarlığı ölçme adına birçok çalışma yapılmış ve halen de yapılmaya devam etmektedir. Yukarıda zikredilmeye çalışılan örnekler bu çalışmalardan sadece bir kaçıdır. Çalışmanın kapsamı açısından bu kadarıyla yetinilmiştir.

1.2. AHLAKİ ÇÖZÜLME

İnsanlar doğuştan getirdikleri birtakım fitri melekeler ve yaşadıkları tecrübeler yoluyla küçük yaşlardan itibaren iyi-kötü, doğru-yanlış gibi birtakım değer yargıları anlamaya başlarlar. Daha sonraki yıllarda aile ve çevrenin de etkisi ile ahlaki açıdan neyin iyi neyin kötü olduğunu fark ederek yaşadığı toplumun teşvik ettiği ve kendi içinde özümledikleri ahlaki davranışları sergilemek için çaba harcarlar. Zaman zaman ahlaki standartlara aykırı davranışlar sergilediklerinde toplumsal yaptırımlar ve davranışları kontrol altına alan öz denetim sistemi (Bandura, 1990) ile karşı karşıya kalan birey kendisini sorumlu ve suçlu hisseder. Bu noktada bazı bireyler hissedilen psikolojik rahatsızlıktan kurtulmak için bir takım yöntemlere başvurarak çıkarları doğrultusunda sergiledikleri ahlak dışı davranışları sürdürebilirler (Bandura, 1999). Bireylerin iç dünyalarında hissedilen rahatsızlıktan

kurtulmak için başvurdukları yöntemleri açıklamaya çalışan kuramların başında ahlaki çözüme kuramı gelmektedir.

Ahlaki çözüme kuramı ve mekanizmasını açıklamadan önce konunun daha iyi anlaşılması bakımından ahlaki çözümlenin tanımını yapmak gerekir.

1.2.1. Tanımı

Ahlaki çözüme; kişilerin sergilediği davranışların ahlaki açıdan doğru olmadığını bildikleri halde kendi içlerinde belirli bir mantık çerçevesinden geçirerek meşrulaştırılan bu davranışları sürdürmeleri olarak tanımlanır (Bandura, 1999:194). Daha açık bir ifade ile bireylerin bir takım çıkarları doğrultusunda suç ve günahkârlık gibi olumsuz duygulardan kurtulmak için ahlaki açıdan makul olmayan bir davranışı gerçekleştirirken o davranışın etik boyutunu sömükleştirmesi olarak tanımlanabilir.

1.2.2. Ahlaki Çözüme Mekanizması

İnsanların sosyal hayatta sergiledikleri davranışların altında yatan sebepleri açıklamak için araştırmacılar tarafından çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bir tanesi de Albert Bandura'nın sosyal-bilişsel kuram çerçevesinde geliştirdiği ahlaki çözüme mekanizmasıdır. Sosyal-bilişsel kurama göre insan davranışları ile kişilik özellikleri ve çevresel faktörler birbirini etkileyen yapılardır (Bandura, 1978). Bandura'ya göre insanlar davranışlarını sergilerken o davranışın içinde buldukları sosyal çevre tarafından kabul görmüş olan ahlak kurallarına uygunluğunu sorgular ve kişinin davranışlarını kontrol altında tutmaya yarayan öz denetim sistemi sayesinde de davranışlarını kontrol altına alırlar. Her birey öz denetim becerisini kullanmayı bir takım sebeplerden dolayı başaramaya bilir özellikle ahlak kurallarına uymayan davranışlar kişiye önemli kazançlar sağladığında ahlaki çözüme eğilimi yüksek bireyler içsel bir çelişki yaşarlar. Yaşadıkları bu çelişkiden kurtulmak içinse istemli olarak öz denetimlerini pasif hale getirebilir. Öz denetim becerisini aktif hale getiremeyen bu bireyler seçici bir biçimde ahlaki normlardan uzaklaşarak kınama, utanç, suçluluk vb. gibi rahatsız edici duygulardan kendilerini kurtarma çabasına

girerler. Bu noktada ahlaki çözüme devreye girmeye başlar. Öz denetimi pasifleştirmede ahlaki çözüme kilit noktayı tekil eder (Bandura, 1999).

Netice itibariyle bireylerin ahlak dışı davranışlarını açıklamada onların öz denetim sistemlerine ağırlık vermesi ve onların kendi hayat ölçülerini davranışlarına aktarma isteklerini dikkate alması bakımından Bandura tarafından geliştirilen Ahlaki çözüme kuramı ve mekanizmaları oldukça faydalıdır. Ayrıca insanların geçmişte, şimdi ve gelecekte, yanlış olduğu bilinmesine rağmen en basit antisosyal davranışlardan en barbarca zalimlikleri nasıl yapabildiklerini açıklamaya yardım etmesi bakımından da ahlaki çözüme önemlidir (Bandura, 2002: 115). Ahlaki çözüme ahlaki haklılaştırma, örtmece dil, avantajlı-hafifletici kıyaslama, sorumluluğun yer değiştirmesi, sorumluluğun yayılması sonuçları önemsememe veya çarpıtma, suç atfetme ve insandılaştırma şeklinde sekiz bilişsel mekanizma ile gerçekleşir (Bandura, 1990). Bu mekanizmalar birbirleriyle bağlantılıdır.

1.2.2.1. Ahlaki Haklılaştırma

Ahlaki haklılaştırma (Moral Justification), ahlaka aykırı davranışların bilişsel bir süreçten geçirilerek olumlu ve rasyonel hale getirilmesi sürecidir. Ahlaki haklılaştırma sürecinden geçen ahlak dışı eylemler tevil edilerek kişiler ve sosyal çevre tarafından kabul edilebilir hale getirilir. Sonuç olarak ahlaki amaçlara uygun davranışlar sergilenmiş olur. Örneğin öldürmenin çok yanlış bir davranış olduğu benimseyen insanların savaş sırasında milli-manevi bir takım sebepler öne sürerek rahatça adam öldürebilmeleri ahlaki haklılaştırma sürecinin bir tezahürüdür. Bu insanlar ahlaki haklılaştırma sebebiyle herhangi bir suçluluk duygusu içerisine girmezler aksine bunun bir takım yararlar sağlaması bakımından gerekli olduğunu düşünürler (Bandura, 1990)

1.2.2.2. Örtmece Dil

Dil insanlar arasında bağ kurmaya yarayan ve iletişimi sağlayan en önemli araçtır. İnsanlar dil aracılığı dünyayı algılar duygu ve düşünceleri hakkında bilgi verirler.

Dil kendisine has yapısı sayesinde muhatabın niyeti, düşünce dünyası ve olayları yorumlama biçimine göre şekil alıp farklı görünümlere bürünebilir. İnsanlar dil yoluyla bir çağrışımı temel alarak düşünce kalıplarını biçimlendirirler. Ahlaki davranışların yorumlanmasında kullanılan dil doğurduğu çağrışımlar bakımından önemlidir. Öyle ki insanlar tarafından kabul görmeyen ahlak dışı eylemler kullanılan dil sayesinde kabul edilebilir hale getirilir. Hatta eylem değerli görülebilir. İşte bu noktada örtmece dil (Euphemistic Language) devreye girmektedir (Bandura, 1990). “uygunsuz, kaba, kötü, müstehcen, iğrenç, yakışsız, utandırıcı, nahoş, korku veren veya sıkıntıya sokan” bir çağrışıma sahip kelime veya kelimeler örtmece sözlerle ifade edilmektedir. Bu çağrışımı engellemek için “müphem, yumuşak, dolambaçlı, zararsız” kelimelere başvurulur (Çağatay 1974: 365). İşte bu ifadelendirme biçimi Bandura tarafından örtmece dil olarak adlandırılarak ahlaki çözüme mekanizmasının bir parçasını teşkil eder. Örtmece dil ahlaki olmayan eylemler üzerindeki olumsuz yargıyı hafifleterek kaldırmak ve edilgen ifadeler yoluyla faile yüklenen suçu ortadan kaldırarak fiile mekanik bir anlam kazandırma şeklinde iki kategoride gerçekleşir (Bandura, 1999).

Özellikle ahlak dışı davranışları maskeleyen kullanılan örtmece dil geçmişten günümüze siyasetten sanata pek çok alanda kullanılmaya devam etmektedir.

1.2.2.3. Avantajlı-Hafifletici Kıyaslama

Ahlaki çözüme mekanizması içerisinde gerekçeler yoluyla davranışların yeniden yapılandırılmasında en etkili yöntemlerden birisi avantajlı-hafifletici kıyaslamadır (Advantageous-Palliative Comparison). Bu yöntemde kötü bir davranış kendisinden çok daha kötü olan diğer bir davranışla kıyaslanarak kötü davranışın doğuracağı sonuçlarda hafifletme yoluna gidilir. Bu da ahlak dışı eylemlerin hissettireceği olumsuz duygulardan insanları kurtararak onların gözünde bu davranışları kabul edilebilir ve değerli kılar. Karşılaştırılan eylemler ne kadar çirkinse, kişilerin kendi yıkıcı davranışını önemsiz veya değerli bulma olasılığı da o ölçüde artar (Bandura, 1999). Hafifletici kıyaslama insanların günlük basit meseleler de bile sıklıkla başvurduğu bir yöntemdir.

1.2.2.4. Sorumluluğun Yer Değiştirmesi

Ahlaki çözüme mekanizmalarının diğer bir unsuru olan sorumluluğun yer değiştirmesi (Displacement of Responsibility) insanların birtakım otoriteler veya çeşitli etkenlerin altına sığınarak kendi iradeleri ile gerçekleştirdikleri eylemlerin aktif faili olmadıklarını düşünmeleridir (Bandura, 2002). Bir askerin komutanının emriyle yaptığı işlerde emre itaat ettiğini düşünerek gerçekleştirdiği eylemin doğurabileceği kötü sonuçlardan kendisini rahatsız ve sorumlu hissetmemesi bu duruma örnek verilebilir.

Otorite ve altına sığınılan etkenlerin (sarhoş olma hali, uyuştucu, öfke vb) gücü ne kadar kuvvetli ve fazla ise eylemin failinin ortaya çıkabilecek olumsuz ve ahlak dışı haller karşısında kendisini rahatsız ve sorumlu hissetmesi o kadar azalır (Bandura, 1999).

Sonuç olarak bir eylemi gerçekleştirirken etkin rol aldıklarını düşünmeyen insanların ahlak dışı davranışlara daha eğilimli olma olasılıkları fazladır.

1.2.2.5. Sorumluluğun Yayılması

İnsan sosyal bir varlıktır. Doğumundan ölümüne kadar diğer insanların yardımına ihtiyaç duyar ve bu yardımlar sayesinde hayatını idame ettirir. Bu sebeple günlük hayatta birçok konuda yardımlaşarak bir işin ucundan tutar. Gerçekleştirilen bu yardımlaşma ve işbirliği her zaman iyi sonuçlar doğurmayabilir. Özellikle de takım çalışmalarında iş paylaşımı ile birlikte ortaya çıkacak sonucun sorumluluğu da paylaşılmış olur. Fakat ortaya çıkabilecek olumsuz sonuçlarda hiçbir fert kişisel sorumluluk hissetmez. Hakikatte sonuçtan herkes sorumludur ancak hiç kimse gerçekten sorumlu değildir. Böylece sorumluluk yayılmış olur. Bu tür durumlarda bireylerin “*herkes yapıyor bir ben mi yapıyorum sanki*” şeklindeki söylemlerin altına sığınarak ahlak dışı davranışlar sergilemeleri kolaylaşır (Bandura, 1990).

Sorumluluğun yayılması (Diffusion of Responsibility), yapılan ahlak dışı davranışları örtbas etme ve kendilerini psikolojik olarak rahatlatmada insanların sıkça başvurdukları yöntemler arasındadır.

1.2.2.6. Sonuçları Önemsememe veya Çarpıtma

Ahlaki çözümlenme mekanizmasının bu aşamasında kişisel kazanç elde etme ve bazı sosyal nedenlerden ötürü zararlı faaliyetleri sürdüren insanların olumsuz sonuçlarla yüzleşmemek veya zararı en aza indirmek adına gerçekleştirdikleri eylemleri önemsizleştirmesi ve eğip bükerek çarpıtması (Disregard or Distortion of Consequences) konu alınır (Bandura, 1990).

Bireyler tek başına gerçekleştirdikleri eylemlerin sonuçlarından kaçamazlar. Bu durumda yaşadıkları herhangi bir olumsuzluk karşısında sergiledikleri davranışları küçük görerek onları minimize etme çabasına girerler. Böylece bu yöntem sayesinde öz denetim sistemlerini pasif hale getirerek olumsuz sonuçların doğuracağı zararlardan vicdanen uzaklaşmış olurlar (Bandura, 1990, 2002).

1.2.2.7. Suç Atfetme

İnsanların ahlak dışı davranışlarını mazur görmek veya kendilerini aklamak için uyguladıkları yöntemlerden birisi de suç atfetmedir (Attribution of Blame). Suç atfetmede kişi eylemi kendi iradesi dışında çeşitli etkenlerin tesiri altında kalarak gerçekleştirdiğini düşünür. Bu sebeple kendi işledikleri suçu kişi veya olaylara yüklerler (Bandura, 1990) Örneğin bir *“kişi kötü muamele görüyorsa bu muamelenin sebebi yine kendisidir”* şeklindeki suçlamalar bu başlık altında değerlendirilebilir.

Suç atfetmede mağdur edilen taraf tamamen hatasız değildir. Zararlı etkileşim neticesinde oluşan olumsuz durumda onun da katkısı vardır. Suç atfeden taraf mağdurun herhangi bir hareketinden etkilenecek kendini haklı çıkarma çabasına girmektedir. Bu çaba sonuç verdiğinde suç kurbanı yüklenmiş olur. Suç atfetme işi ne kadar inandırıcı olursa gerçek suçlunun kurban olduğuna da o kadar inanılır (Bandura, 1990).

1.2.2.8. İnsandışılaştırma

İnsandışılaştırma (Dehümanizasyon) muhataba bakış açısına göre iki şekilde gerçekleşir. Bunlardan ilki Hristiyanların Hz. İsa (as)’ yı tanrılaştırdıkları gibi muhataba aşırı değer atfetmek suretiyle onlara doğaüstü, ilahi bir vasıf kazandırma

şeklinde yapılandır. İkincisi ise insanı insan yapan birtakım özellikler yok sayılarak muhatabı hayvan veya herhangi bir nesne kategorisinde değerlendirmedir. Ahlaki çözülme mekanizmasında kastedilen ikinci tür bir insandışılaştırmadır ve bu ahlaki çözülme mekanizmasının son basamağını oluşturur.

İnsandışılaştırmada bireyler insani özelliklerinden soyutlanır. Bu sebeple Muhataba yapılan kötü muamele karşısında hissedilen vicdani rahatsızlık ve öz denetim sistem sayesinde köreleir (Bandura, 2002). Çünkü bu durumda eylemi gerçekleştiren kişi muhatabın insan olduğunu inkâr eder. Üzülmeden, suçluluk hissetmeden kötü muamelede bulunur. Karşısındaki kişinin insan olduğunu bilen biri kolay kolay zalimce ve suçluluk duymadan davranamaz (Bandura, 1990).

Tarihi süreçte şahit olunan insanlık dışı suçların işlenmesi insandışılaştırmanın bir tezahürüdür. Ayrıca bu yöntem günlük hayatta da insanların sıklıkla başvurdukları yöntemlerden biridir (Bandura, 1990).

Sonuç olarak yukarıda ayrıntılı bir şekilde anlatılmaya çalışılan ahlaki çözülme mekanizması davranış, madur, sonuçlar ve sorumluluk üzerinde görev icra etmekte olup insanların olumsuz davranışları karşısında onları sorumluluk duygusundan ve vicdani rahatsızlıklardan kurtarır. Ahlak dışı faaliyetlerini de meşrulaştırmalarına yardımcı olur. Böylece her yerde ve her davranışta görülebilen ahlaki çözülme adım adım gerçekleşmiş olur (Bandura, 1991).

1.3. GENÇLİK DÖNEMİ GELİŞİMSEL ÖZELLİKLERİ

Bu başlık altında çalışmanın konusunu ilgilendiren alanlara ağırlık verilerek örneklem grubunu teşkil eden gençlerin bazı gelişimsel özelliklerden söz edilecektir. Onların gelişim özelliklerinin iyi bilinmesi elde edilen bulguları değerlendirme kalitesini artıracaktır.

12 ila 20'li yaş grubundaki insanlar genel manada genç/ergen olarak isimlendirilmektedir. Bireyler için gençlik dönemi; gelişme, psiko-sosyal olgunlaşma ve kimlik kazanma açısından oldukça kritik bir dönemdir. Bu dönem aynı zamanda çocukluktan yetişkinliğe geçiş aşamasıdır. Bu dönemi hızlı büyüme dönemi,(12-15

yaş), güvensiz gençlik/son ergenlik(15-17 yaş) ve gösterişçi gençlik(17-21 yaş) şeklinde gruplara ayırmak mümkündür (Yörükoğlu, 1989) fakat bu grupları birbirinden ayıran net sınırlardan söz edilemez, birbirlerinden bağımsız da değildirler.

Ergenlik dönemi gözle görülür hızlı fiziki değişimlerin yaşandığı bir dönem olmanın yanı sıra bilişsel, sosyal vb. çok yönlü gelişim evrelerinin yaşandığı bir süreçtir. Gençlerin sağlıklı bir kimlik duygusu edinebilmesinde bu gelişim dönemlerinin hepsinin başarıyla atlatılmış olması gerekir. Her ne kadar bu gelişim dönemleri farklı başlıklar altında incelenmiş olsa da hiçbir gelişim dönemi diğerinden bağımsız değildir.

1.3.1. Fiziksel Gelişim

Gençlerin fiziksel gelişim sürecinde 12-16 yaş aralığı en hızlı ve yoğun büyümenin olduğu dönemdir. Bu dönemde gençler cinsel olgunluğa erişirler. Olgunluğa erişmede cinsiyete bağlı farklılıklar olabilir. Genellikle kızların erkeklere nazaran daha erken (1-2 yıl) olgunluğa eriştiği tespit edilmiştir. Cinsel gelişim beraberinde fiziksel bir takım değişiklikleri beraberinde getirir ve gençlerde bir beden imgesi oluşur. Beden imgesi üzerinde kalıtsal, faktörlerin yanı sıra çevresel faktörler de etkili olabilmektedir. Örneğin gençler fiziki anlamda sevdikleri bir rol modele benzeme eğilimi gösterebilirler. Aynı zamanda kendi bedenlerinde yaşanan değişikliğin akranlarında da olup olmadığını gözlerler. Ayrıca beden imgesi ile öz saygı arasında da bir ilişki söz konusudur. Beden imgesi üzerinde gelişen olumlu yargılar öz saygıyı da artırmaktadır (Koç, 2004).

Ergenliğin son bulmaya başladığı yetişkinlik aşamasına geçiş sürecinde gençlerin artık fiziksel özelliklerini kabullenebilmiş ve cinsel rolünü ortaya koymuş olması beklenir.

1.3.2. Bilişsel Gelişim

İnsanların bilişsel gelişim süreci doğumla başlayıp hayatın geri kalan kısmında da devam eder. Bu gelişim sürecinin nasıl ilerlediğine dair yapılan

çalışmalar arasında en dikkat çekenlerden bir tanesi Piaget' in ortaya attığı bilişsel gelişim kuramıdır. O bilişsel gelişim sürecine etki eden fiziksel olgunlaşma, toplumsal aktarım, deneyimler ve dengelenme (Lindberg Ahitoğlu, 2011) adını verdiği özel kavramları da işin içine katarak bireyin aktif olduğu bir bilişsel gelişim sürecinden söz eder. Piaget bilişsel gelişimi yaşa bağlı olarak dört gruba ayırır bunlar: 0–2 yaş duyuşsal dönem, 2–7 yaş işlem öncesi dönem, 7–11 yaş somut işlem dönemi ve 12+ yaş soyut işlem dönemidir. Bu evrelerin her birisi bir önceki evrenin devamı niteliğindedir. Araştırmanın örneklemini oluşturan gençler 12 yaş ve üstü gruba dâhil olup soyut işlemler dönemindedir. Bundan dolayı burada soyut işlemler dönemine ait özelliklerden söz edilecektir.

Gençler soyut işlem döneminde tek başına düşünebilme özelliğine sahip olarak yetişkinlerin düşünce dünyasına benzer şekilde düşünmeye adım atarlar. Fakat bu onların bir yetişkin gibi düşünebildiği anlamına gelmez (Ceyhan 2002).

Bu dönemde soyut kavramlar gencin düşünce dünyasına girer ve onu bulunduğu dünyanın dışına çıkararak ona gerçek dünyanın ötesinde düşünebilme yeteneği kazandırır. Bu sayede genç kendi düşünce dünyasını yeniden şekillendirmeye başlar. Şekillendirme faaliyetleri yaklaşık 15 yaş civarında zirveye ulaşarak genci entelektüel olgunluğa erişir (Kol, 2011).

Özetle bilişsel gelişimin son basamağı olan soyut işlemler dönemi gençlerin tüm hayatı boyunca kendisine yön verecek ilke ve kuralları içselleştirmesine varlık âlemi ve hayata ilişkin derin bir kavrayış geliştirmesine imkân veren bir süreçtir.

1.3.3. Sosyal ve Duyuşsal Gelişim

Ergenlik dönemi yaşanan fiziksel ve bilişsel gelişme ile beraber sosyal ilişkilerin arttığı bir dönemdir. Bu dönemde içe yönelerek yalnız kalmaktan hoşlanan genç aynı zamanda yaşadığı sosyal çevrede kendi yerini bulma çabası içerisine girer (Gündüz 2013). Bir gruba ait olma isteği genci arkadaş çevresine yönlendirir. Genç arkadaşları tarafından beğenilmek ve onaylanmak ister (Başaran, 1994). Arkadaş onlar için sığınılması gereken bir limandır çünkü genç ergenlik döneminin getirdiği yoğun

duygusal devinim sebebiyle ailesinin kendisini anlamadığını düşünür. Onlarla paylaşmadığı şeyleri arkadaşları ile paylaşma ihtiyacı hisseder (Yörüköglü, 2000).

Ergenlik döneminin en önemli özelliklerinden biri de gencin ideal olarak seçtiği örneklerle özdeşim kurmaya çalışmasıdır. Genç bir yandan kendisine ideal olarak seçtiği örneklerle özdeşim kurarken diğer yandan bağımsızlık ve bireyselliğini kazanabilme gayreti içerisinde kendisini çevreden ayırt etme ve farklılaşma çabasına girer (Bayyigit 2011). Bu durum gencin hem herkesten başka hem de sosyal çevresiyle anlamlı bağ kurmuş bir birey olmasını sağlamaktadır (Kula, 2001). Bunun yanı sıra gençlik döneminde yaşanan fizyolojik ve psikolojik reaksiyonlar sebebiyle genç zaman zaman gerek kendisi gerek çevresi ile çatışmalara da girebilmektedir (Bayyigit 2011).

Gençlerin çevresiyle olan uyumu kazanmış olduğu toplumsal statü ve saygınlıkla doğrudan ilintilidir. Saygınlık ve statü ne kadar yüksek olursa çevreyle olan uyum da o oranda artmaktadır. Gençlik döneminde oluşturulan kimlik ile toplumsal rolleri arasında uzlaşma sağlayamadığında da gençler kendisine ya da topluma yabancılaşabilmekte, (Onur, 2004) bu da yalnızlık duygusunu beraberinde getirebilmektedir. O sebeple gençlik döneminde sosyal ve duyuşsal açıdan sağlıklı bir gelişim süreci geçirmek yetişkinliğe geçişte ve hayatın geri kalanında gençler için oldukça önemlidir.

1.3.4. Dini Gelişim

Dini gelişim diğer gelişimsel alanlar gibi dinamik bir yapıya sahip olup süreklilik arz etmektedir. Fakat dini gelişimin daha çok içsel bir olgu oluşu onun araştırmalara konu yapılmasını tartışmalı hale getirmiştir. Ayrıca dünya üzerinde çok sayıda dinin var olması dini gelişim sürecinin incelenmesini zorlaştıran bir diğer etken olmuştur (Atik, 2015). Tüm bunlara rağmen pek çok araştırmacı bireylerin dini gelişim sürecini anlayıp açıklamaya çalışmıştır. Bu çalışmalarını ana hatlarıyla genetik teori, psikanalitik teoriler, Kirkpatrick ve Bağlanma Teorisi, Jung ve Bireyleşme Teorisi, ömür boyu gelişim teorileri, bütünsel yaklaşımlar ve evre teorileri şeklinde sıralamak mümkündür (Osmanoğlu, 2007).

Çalışmanın kapsamı açısından bu teorileri tek tek açıklamak yerine gençlik dönemin de yaşanan dini gelişim sürecinin özelliklerine ana hatlarıyla değinilecektir.

Araştırmacılar genellikle gençlik dönemi dini gelişim serüvenini dini uyanış (11-14 yaş), iç çatışmalar (14-18 yaş) ve olgunlaşma (18-24 yaş) olmak üzere üç döneme ayırırlar (Koç, 2006).

1.3.4.1. Dini Uyanış

Gençlik döneminde ergenliğin getirmiş olduğu duygusal değişim (Kula, 2001) ve bilişsel gelişim süreci ile birlikte soyut düşünce evresine geçen gençlerin dini duygu ve düşünceleri yeniden şekillenir. Bu şekillenme ile birlikte oldukça girift, farklı ve zengin bir dini uyanış süreci yaşanır. Gençlerde gelişen tenkit ve tahlil gücü sayesinde dini kavramları yetişkinlerin seviyesinde algılamaya başlayarak çocukluk döneminde edinmiş olduğu dini kazanımların nedenini öğrenme isteği duyar (Bahadır, 2006). Çevreden bağımsızlaşarak özgür olmak isteyen genç daha önce ailesi ve çevresi tarafından kendisine sunulan dini değeri sorgulama sürecine girer. İrdelemeden kabul etmiş olduğu pek çok şeyi kendi içerisinde bir süzgeçten geçirerek özgün bir din anlayışını da temellendirme yolunda olur (Hökelekli, 1993). Bu işlemler gerçekleşirken kendine özgü olma çabası dini değerler ve kavramlara eleştirel yaklaşmayı gerektirecek, sonuçta onlara yeni bir form kazandıracaktır.

1.3.4.2. İç Çatışmalar

İç çatışmalar dönemi dini gelişim sürecinin belki de en zor ve ıstıraplı geçen aşamasıdır. Çünkü zihinsel melekeleri bir kat daha gelişen birey yaşadığı biyolojik, psikolojik değişimler ve sosyo-kültürel etkenler sebebiyle şimdiye kadar edindiği tüm inançlara karşı tereddütlü ve eleştirel bir bakış açısı ile yeniden bakar. Çevresindeki farklı dini yaşantıların varlığını idrak ederek onları mukayese eder. Tüm bunlar gence duygu dünyasında bir tereddüt ve çatışma yaşatır (Bahadır, 2006).

Gençlik dönemi dini gelişim evreleri üzerine önemli araştırmalar yapan Clack (1977) bu dönemde gençlerin hem çok, hem de az dindar olduklarını söyleyerek dine karşı tutumlarını çelişkili bulur. O gençlerin yaşadıkları yoğun dini tecrübe ve

duyusal devinimler sebebiyle çok dindar olduklarını söylerken bağımsızlığını elde etme duygusunun bir getirisi olarak da dine ve bazı dini değerlere karşı zaman zaman isyan etme, hatta reddetme eğilimi gösterdiklerini bu yönden de onların az dindar olduklarını belirtir (Clack, 1977: 16). Yaşanan bu ikilemler aynı zamanda gençlerin sağlıklı gelişiminin bir parçasıdır. Çünkü bu dönemde dini konularda merakı artan gençler daha çok araştırmaya ve bilinçlenmeye yönelirler. Netice itibariyle bu da ileriki dönemlerde gençlerin doğru bilgilerle daha tutarlı inanç ve davranışlar geliştirmesine yardımcı olur. Bu süreçte ortaöğretim kurumlarında alınan mesleki din eğitiminin (Hökelekli, 1986: 50) ve çevrenin de gençlerin dini inanç ve tutum geliştirme ile bunların şekillendirilip pekiştirilmesine oldukça büyük katkıları vardır.

1.3.4.3. Olgunlaşma

Ergenlik döneminin sonlarına doğru genç diğer tüm gelişim evrelerinde olduğu gibi dini tutum ve davranışlarında da bir durulma ve olgunlaşma yaşar. Olgunlaşma sürecine geçiş bazı bireylerde kısa zamanda gerçekleşebilirken bazı bireylerde ise uzun zaman alabilir. İç çatışmalar döneminde yaşanan yoğun şüphe ve tereddütler bu dönemde yerini daha sakin, istikrarlı bir din anlayışına bırakır (Hökelekli, 1993; Bahadır 2006). Yaşanan olgunlaşmanın etkisi ile genç ya önceden ailesi ve çevresi tarafından öğretilen geleneksel inancını sürdürür ya da kendisine özgü yeni dini tutumlar geliştirerek daha şuurlu bir din anlayışı benimser. Nadiren de olsa bazı gençlerde dini reddetme eğilimi görülebilir (Hökelekli, 1993) Tam bu noktada önemli belirleyici faktörlerden birisi de çocukluk döneminde alınan din eğitiminin yöntem ve muhteva bakımından kalitesidir.

Sonuç olarak ergenlik dönemi dini gelişim süreci, dini uyanış ve bilinçlenme; önceki inanç ve değerlere karşı tenkit, tepki, şüphe ve güvensizlik tutumlarının oluşması, yeni dini arayış ve tercihlere yönelme, geçici veya uzun süreli dine ilgi, ilgisizlik ya da kendini bütünüyle dinden soyutlama gibi eğilimlerin görüldüğü karmaşık bir süreçtir (Koç 2006: 31).

1.3.5. Ahlaki Gelişim

Ahlaki gelişim bireyin din ve toplum kuralları istikametinde doğru veya yanlışla ilişkin kişisel değerlerini oluşturabilme sürecidir. Bireylerin ahlaki gelişim süreci üzerinde kalıtım, çevre, aile, okul eğitimi, akran, arkadaş çevresi, din, kitle iletişim araçları, ekonomi ve kültür gibi pek çok psiko-sosyal dinamik belirleyici olmuş, (Şenyüz, 2007: 201) bunun yanı sıra fiziksel ve bilişsel gelişim özellikleri de ahlaki gelişime etki eden önemli unsurlar arasında yer almıştır.

Ahlaki gelişim süreci birçok araştırmacının ilgisini çekmiş, konuya dair çeşitli açıklamalar yapılmaya çalışılmıştır. Bu araştırmacılardan Dewey, Piaget, ve Kohlberg ahlaki gelişimi açıklama konusunda hatırı sayılır bir değere sahip olmuştur. Dewey ahlaki gelişim sürecini ahlak ve gelenek öncesi dönem, geleneksel dönem ve özerk dönem olmak üzere üçe ayırmıştır (Çileli, 1986). Piaget bu gelişimi iki aşamada incelemiş, Piaget'in iki aşamalı sistemini Kohlberg genişleterek yedi aşamaya ayırmıştır (Cüceloğlu, 2009). Araştırmacıların çeşitli merhalelere ayırarak açıklamaya çalıştıkları ahlaki gelişim sürecinde oluşan ortak kanaat ise bu sürecin zihinsel olgunlaşma süreci ile paralel olduğudur. Bu sebeple soyut kavramların algılanamadığı çocukluk sürecinde ahlaki bir olgunlaşmadan söz edilemez çünkü ahlaki kavramlar daha çok soyuttur. Bu dönemde ahlaki algı çevreye bağımlı ve tek yönlü olarak ilerler (Güngör, 2010).

Ahlaki gelişim ekseriyetle soyut kavramlar üzerinde yorum ve genellemeler yapabilme, çok yönlü düşünebilme yeteneklerinin gelişmeye başladığı 12 yaş ve sonrası gençlik döneminde gerçekleşir. Çocukluk döneminde çevredekilerin koyduğu kurallara uyarak iyi veya kötü kavramına sonuç odaklı yaklaşan birey (Güngör, 2010) ilerleyen dönemlerde ergenliğin getirmiş olduğu değişim ile vicdani bir gelişim yaşar. Toplumsal kurallara eleştirel bir bakış açısı geliştirerek onları yeniden gözden geçirir (Bahadır,2016).

Gençlik yıllarında ahlaki yargı geliştirmede inişli çıkışlı bir süreçten geçen bireyler kendi temel ilkelerine göre doğru ve yanlış tanımladıkları bir ahlâk anlayışına sahip olurlar (Gürsu, 2011). Dış yönlendirmelerden bağımsız insanlık onuruna yaklaşan kendisine has içten bir ahlak anlayışı benimsemeye çalışırlar. Fakat bu süreçte

toplumsal ahlak ilkelerinden de etkilenen genç içinde bulunduğu çevre tarafından değer gören ahlaki davranışları sergilemek için de çaba sarf eder. Ahlaki davranışlar sergileyemediği durumlarda yoğun olarak suçluluk ve günahkârlık duygusu hisseder. Bu sebeple dini-ahlaki değerlere doğru bir yönelim sergilerler. Bu yönelim sonucunda gelişim evrelerini tamamlayan bireylerin dini ve ahlaki olgunlaşma süreci gerçekleşmiş olur. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki gerçekleşen bu dini-ahlâki olgunlaşma birbirlerinin ne mutlak nedeni ne de mutlak sonucudur. Birbirini destekleyen ve besleyen iki olgudur (Bahadır, 2016)

Sonuç olarak bir zincirin halkalarını oluşturan yukarıdaki unsurlardan her biri gençlerin sağlıklı bireyler olarak yetişmelerine katkıda bulunmaktadır. Nasıl ki zincirin bir halkası kopuk olduğunda işlevi azalıyorsa bireyin gelişimini etkileyen unsurlarda eksiklik olduğunda da ahlaki olgunlaşma süreci gecikmekte veya gerçekleşmemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Farklı liselerde öğrenim gören öğrencilerin ahlaki çözüme ve dindarlık eğilimlerin bazı değişkenlere göre incelendiği bu araştırma karşılaştırmalı ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Karşılaştırmalı ilişkisel tarama modeli nicel araştırma yöntemlerinden birisidir. Karasar'a göre (2005) nicel araştırma, nedenselliğin araştırılmasına, çeşitli sınıflandırmaları karşılaştırmaya ve sayısal değişkenlerle olay ve olguların açıklamalarına odaklanır. Olay, olgu ve değişkenler arasındaki ilişkiyi test ederek, elde edilen bulguları istatistiksel olarak analiz ederek, sonuçları matematiksel olarak temsil etmeyi sağlamak için nicel yöntemler kullanılır (Salkind, 2010).

Karşılaştırmalı tarama modelinde, bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki nedensel ilişkiyi belirlenmeye çalışır. Ancak, bu ilişki araştırmacının bağımsız değişken üzerinde tam kontrolü olmadığı, doğal ortamında gerçekleştiği için anlamlıdır. Bu yönüyle karşılaştırmalı tarama modelinde iki veya daha fazla grubun bir veya daha fazla değişkendeki durumu karşılaştırmalı yaklaşımla incelenir. "(Gay ve Airasian, 2003).

İlişkisel modelde gerçekleştirilen bu araştırmanın süreçleri tablo 1'de bahsedilen aşamalardan gerçekleşmiştir.

Tablo 1 Veri toplama süresi

1. Farklı örneklem gruplarında ahlaki çözüme ve dindarlık eğilimleri konusundaki değişkenlere yönelik literatür taraması yapılmıştır
2. Lise öğrencilerinde ahlaki çözüme ve dindarlık eğilimleri konusundaki araştırmanın amaçları problemi, alt problemleri, değişkenleri tanımlanmış ve sınırlanmıştır.
3. Çalışmada kullanılacak olan ahlaki çözüme ve dindarlık eğilimleri ölçeklerinin uygulama izinleri alınmıştır
4. Çalışmada kullanılacak olan ahlaki çözüme ve dindarlık eğilimleri ölçeklerinin deneme grubunda güvenirlik ve geçerlik çalışması yapılmıştır.
5. Araştırmada ahlaki çözüme ve dindarlık eğilimleri ölçeklerinin uygulanacağı liseler belirlenmiştir.
6. Liselerden araştırma uygulamalarına ilişkin izinler alınmıştır.
7. Ahlaki çözüme ve dindarlık eğilimleri ölçeklerinin nasıl uygulanacağına ilişkin anketörler bilgilendirilmiştir.
8. Ahlaki çözüme ve dindarlık eğilimleri konusundaki ölçekleri 3 ay süreyle önceden saptanan liselerde öğrenim gören öğrencilere uygulanmıştır.
9. Kişisel bilgi formu, ahlaki çözüme ve dindarlık eğilimleri ölçeklerinin bilgisayarda Excel'e veri girişleri yapılmıştır.
10. Araştırma verileri üzerinde SPSS programında analizler yapılmıştır.
11. Lise öğrencileri ahlaki çözüme ve dindarlık ölçekleri verilerinin analizi ile elde edilen bulgular tablolara dönüştürülerek yorumlanmıştır.
12. Araştırmanın literatür, problem, yöntem, bulgu ve sonuç-önerileri bir araya getirilerek raporlaştırılmıştır.

Nicel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilecek bu çalışmada çalışmanın desenlemesini oluşturmak ve verileri sağlıklı bir şekilde analiz etmek için değişkenlerin dağılımı önem arz etmektedir (Bishop ve Beryman, 2012). Bu kapsamda bu araştırmanın değişkenleri tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2 Araştırma sürecinde ele alınan değişkenler

<u>Bağımsız Değişkenler</u>	<u>Bağımlı Değişkenler</u>
Lise Türü	Ahlaki çözülme Dindarlık düzeyi
Sınıf Düzeyi	
Cinsiyet	
Yaş	
Anne-Baba Eğitim Durumu	

2.1.1. Araştırmanın Örnekleme

Bu araştırmanın çalışma grubunu Konya merkezde liselerde öğrenim gören öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmada uzman görüşlerine dayalı *kolay örnekleme* yöntemiyle Anadolu, teknik, özel ve imam hatip liselerinde öğrenim gören öğrencilerin araştırma örnekleme alınması uygun görülmüştür. Bu nedenle, çalışmada kolay ulaşılabılır örnekleme tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda 364 lise öğrencisi araştırma örnekleme alınmıştır. Kolay örnekleme yönteminde katılımcılar uygunluk, erişebilirlik, ulaşılabılırlik ve araştırma ölçeklerinin uygulanabilirliği kriterleri dikkate alınarak oluşturulur. Bu teknik birçok durumda seçkisiz bir örneklem seçmek için gereken zaman, maliyet veya diğer koşulların sınırlılıklarına takılmadan, araştırma bulgularının sağlık bir yaklaşımla toplanabilmesi için kullanılır. (Juergen, 2003). Lise öğrencilerinin demografik özellikleri ve dağılımı Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3 Tanımlayıcı istatistikler-1

	Frekans (n)	Yüzde (%)
Erkek	240	65,9
Kız	124	34,1
Toplam	364	100,0
9.Sınıf	79	21,7
10.Sınıf	108	29,7
11.sınıf	104	28,6
12.sınıf	72	19,8
Cinsiyet Toplam	363	99,7
14	23	6,3
15	88	24,2
16	103	28,3
17	106	29,1
18	39	10,7
19	5	1,4
Toplam	364	100,0
İmam Hatip Lisesi	112	30,8
Anadolu Lisesi	76	20,9
Okul Türü Teknik Lise	72	19,8
Özel Lise	104	28,6
Toplam	364	100,0

Bu çalışma örneklemindeki lise öğrencilerinin 34,1'i kız, %65,9'u ise erkektir. Öğrencilerin sınıflara göre dağılımları ise şu şekildedir; 9. Sınıf %21,7; 10.Sınıf %29,7; 11. sınıf %26,6 ve 12. sınıf %19,8'dir. Öğrencilerin yaş gruplarına göre dağılımları ise 14 yaş %6,3, 15 yaş %24,2, 16 yaş %28,3, 17 yaş %21,1, 18 yaş %10,7 ve son olarak 19 yaşta ise %1,4'tür. Okul türü açısından örnekleme

bakıldığında öğrencilerin %30,8'i İmam Hatip Lisesi, %20,9'u Anadolu Lisesi, %19,8'i Teknik Lise ve %28,6'sı ise Özel Lise'de öğrenim görmektedir.

Tablo 4 Tanımlayıcı istatistikler-2

Gelir Durumu	Çok Düşük	39	10,71
	Düşük	186	51,10
	Orta	105	28,85
	Yüksek	34	9,34
	Toplam	364	99,5
Anne eğitim Durumu	İlkokul	14	3,8
	Ortaokul	269	73,9
	Lise	65	17,9
	Üniversite	8	2,2
	Lisans Üstü	8	2,2
	Toplam	364	100,00
Baba eğitim Durumu	İlkokul	74	20,3
	Ortaokul	63	17,3
	Lise	104	28,6
	Üniversite	97	26,6
	Lisans Üstü	26	7,1
	Toplam	364	98,6

Bu çalışma örneklemindeki lise öğrencilerinin aylık gelirlerine göre dağılımlarına bakıldığında %10,71'i çok düşük; %51,10'u düşük; %28,85'i orta ve %9,34'ü ise yüksek gelir düzeyine sahiptir. Öğrencilerin ebeveynlerinin eğitim durumlarına bakıldığında ağırlıklı olarak anne eğitim durumunun ortaokul (%73,9), baba eğitim durumunun ise lise (%28,6) ve üniversite (%26,6) olduğu görülmüştür.

2.1.2. Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin toplanmasında kişisel bilgi formu, ahlaki çözümler ölçeği ve dindarlık ölçeği kullanılmıştır.

Ahlaki Çözülme ölçeği: Erbaş ve Perçin (2017) tarafından Türkçeye uyarlanan bu ölçek farklı örneklerdeki bireylerin ahlaki çözümler düzeylerini ölçmek için geliştirilmiştir. Likert tipi formdaki bu ölçek 5'li derecelendirme sistemine sahiptir. Doğrulayıcı ve açımlayıcı faktör analizleriyle yapı geçerliği test edilen ahlaki çözümler ölçeği tek boyutlu bir yapıdadır. Ölçekten alınan puanların fazlalığı ahlaki çözümlenin yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Cronbach alfa yöntemiyle gerçekleştirilen analizlere göre ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0,77'dir. Bu yönüyle Ahlaki Çözülme ölçeğinin lise öğrencileri için uygulanmasının geçerli ve güvenilir veriler sağlayacağı düşünülmektedir.

Dindarlık Ölçeği: Bireylerin Kur'anı Kerime göre dindarlık eğilimlerini ölçmek amacıyla Çayabatmaz (2016) tarafından geliştirilmiş bir ölçektir. Doğrulayıcı ve açımlayıcı faktör analizleriyle yapı geçerliği test edilen dindarlık ölçek 7 alt boyuttan oluşmaktadır. Toplam 53 sorudan oluşan Likert tipindeki ölçeğin boyutları ve maddelerin dağılımı tablo 5'deki gibidir.

Tablo 5 İslami dindarlık ölçeğinin boyut ve maddelerinin dağılımı

İyilik	8,13,21,25,26,27,28,29,30,31,32,33,35,43,44,45
İnanç	1,2,3,4,5,52
İbadet	6,7,9,11,16,17,20
Kamil Davranışlar	34,36,39,41,42,53
Ahlak	46,47,48,49,50,51
Yakınlık	18,19,22, 23, 24, 37,40
Uygulaması Zor Emirler	10,11,12,15,38

Ölçekten alınan puanların fazlalığı ilgili boyutta dindarlığın yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Cronbach alfa yöntemiyle gerçekleştirilen analizlere göre ölçeğin iç tutarlılık katsayısı boyutlar açısından 0,70'ile 0,91 arasında değişmektedir.

Bu yönüyle Dindarlık ölçeğinin lise öğrencileri için uygulanmasının geçerli ve güvenilir veriler sağlayacağı düşünülmektedir.

2.1.3. Veri Analiz Teknikleri

Araştırma verileri Excel 10.0 programında işlenmiş ve analizler SPSS 22.0 programında gerçekleştirilmiştir. Verilen analizinde betimsel istatistikler, bağımsız örneklem t Testi ve F testi analizleri kullanılmıştır. Lise öğrencilerinin ahlaki çözümler ve dindarlık ölçeklerinden elde ettikleri puanlar normal dağılım gösterdiği için parametrik istatistik teknikleri kullanılmıştır. Araştırmanın değişkenlerine göre analiz teknikleri tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6 Çalışmada Kullanılan Veri Analiz Teknikleri

Karşılaştırılan Durum	İstatistik Tekniği
Lise öğrencilerinin ahlaki çözümler ve dindarlık düzeylerinin analizi	Aritmetik ortalama, ağırlıklı ortalama, standart sapma
Lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri okul türlerine göre ahlaki çözümler ve dindarlık düzeylerinin karşılaştırılması	Tek yönlü varyans analizi
Lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri sınıf düzeyine göre ahlaki çözümler ve dindarlık düzeylerinin karşılaştırılması	Tek yönlü varyans analizi
Lise öğrencilerinin cinsiyetlerine göre ahlaki çözümler ve dindarlık düzeylerinin karşılaştırılması	Bağımsız örneklem t testi
Lise öğrencilerinin ahlaki çözümler düzeyi ile dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkilerin analizi	Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Bu bölüm araştırmanın amaçları doğrultusunda toplanan bulgular ve analizleri içermektedir. İlk olarak araştırmanın bağımsız değişkenleri olan dindarlık düzeyi ve ahlaki çözülme eğilimine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Daha sonra ise lise türü, sınıf düzeyi, cinsiyet, yaş vb. bağımsız değişkenler dikkate alınarak elde edilen bulgulara değinilerek elde edilen veriler yorumlanmıştır.

3.1. Lise Öğrencilerinin Ahlaki Çözülme Düzeyleri

Tablo 0.7 Lise öğrencilerinin ahlaki çözülme ölçeğinden aldıkları puanlar üzerinde hesaplanan betimsel analiz sonuçları

N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	Ağırlıklı Ort.	Sonuç
364	11	77	26,15	5,63	3,73	Orta

Tablo 7’de üzerinden yapılan analizlere göre araştırma örneklemindeki lise öğrencilerinin ahlaki çözülme ölçeğinden elde ettikleri puanların ağırlıklı ortalaması 3,73 bulunmuştur. Bu bulgu orta düzeyde bir ahlaki çözülmeye işaret etmektedir.

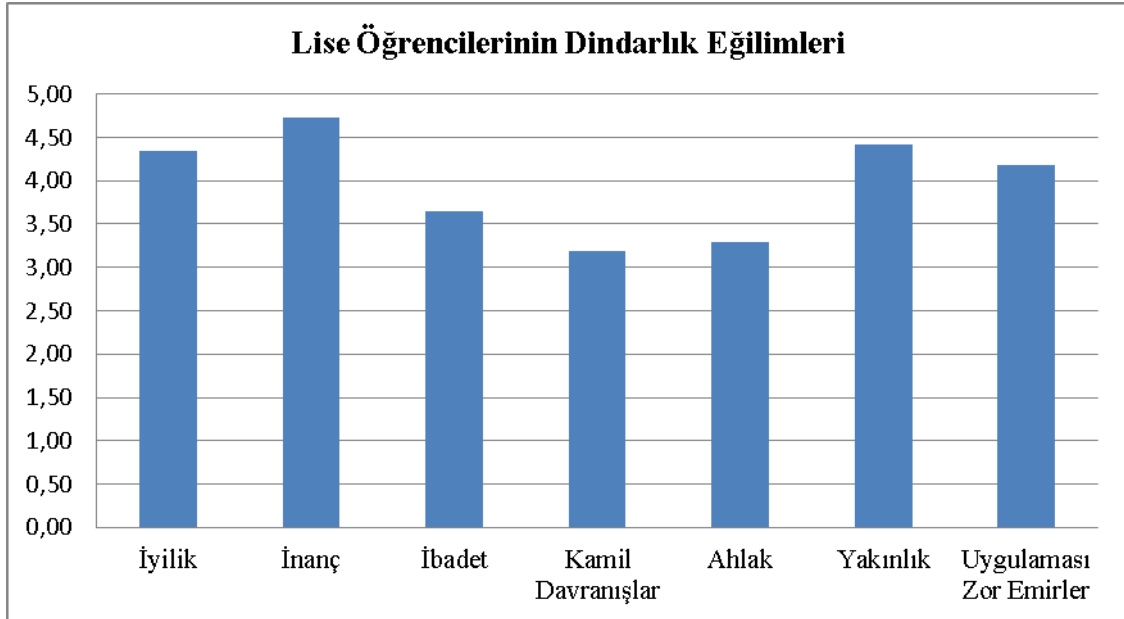
3.2. Lise Öğrencilerinde Dindarlık Eğilimleri

Tablo 8 Lise öğrencilerinin dindarlık ölçeği ve alt ölçeklerinden aldıkları puanlar üzerinde hesaplanan betimsel analiz sonuçları

	N	Minimum	Maximum	Ortalama	SS	Ağırlıklı Ort	Sonuç
İyilik	364	20	80	69,58	8,26	4,35	Çok Yüksek
İnanç	364	7	30	28,35	2,87	4,73	Çok Yüksek
İbadet	364	8	35	25,51	4,44	3,64	Yüksek

Kamil Davranışlar	364	6	30	19,09	4,75	3,18	Orta
Ahlak	364	6	30	19,73	5,54	3,29	Orta
Yakınlık	364	14	35	30,91	3,85	4,42	Çok Yüksek
Uygulanması Zor Emirler	364	5	69	20,91	4,1	4,18	Yüksek
Genel Ortalama						3,97	Yüksek

Tablo 8’de lise öğrencilerinin dindarlık ölçeği ve alt ölçeklerinden aldıkları puanlar üzerinde hesaplanan betimsel analiz sonuçları görülmektedir. Analizlere göre araştırma örneklemindeki lise öğrencilerinin dindarlık ölçeğinin iyilik boyutunda 4,35, inanç boyutunda 4,73, ibadet boyutunda 3,64, kâmil davranışlar boyutunda 3,18, ahlak boyutunda 3,28, yakınlık boyutunda 4,42 ve son olarak uygulanması zor olan emirler boyutunda ise 4,18 ağırlıklı ortalama değerleri bulunmuştur. Bu bulgulara göre lise öğrencilerin dindarlık eğilimlerinin iyilik, inanç ve yakınlık boyutlarında çok yüksek düzeyde, ibadet ve uygulanması zor emirler boyutunda yüksek düzeyde, kâmil davranışlar ve ahlak alt ölçeklerinde ise orta düzeyde olduğu görülmüştür. Ölçeğin tüm boyutları dikkate alındığında öğrencilerin dindarlık eğilimlerinin yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Öğrencilerin dindarlık eğilimlerine ilişkin dağılım şekil 1’de grafiksel olarak verilmiştir.

Şekil 1 Lise öğrencilerinin dindarlık eğilimleri

3.3. Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Lise Türlerine Göre Ahlaki Çözülme Ölçeği Puanlarının karşılaştırılması

Tablo 9 Öğrencilerin öğrenim gördükleri lise türlerine göre ahlaki çözülme ölçeğinden elde ettikleri puanlar üzerinde hesaplanan F testi sonuçları

		KT	Sd	Ko	F	P	Gruplar Arası Fark
AHL.ÇÖZ	Gruplar arası	396,0	3	132,01	4,265	,006	4-2
	Grup içi	11143,4	360	30,95			
	Toplam	11539,4	363				

Tablo 9' da yer alan analiz sonuçlarına göre öğrencilerin ahlaki çözülme ölçeği puanları arasında 4,265 F değeri hesaplanmıştır. Bu bulgu 0,05 manidarlık düzeyinde anlamlıdır. Lise türlerine göre öğrencilerin ahlaki çözülme düzeyleri arasında farklılık bulunmaktadır. İleri analizlere göre imam hatip liselerinde öğrenim gören öğrencilerde ahlaki çözülme düzeyi Anadolu liselerinde öğrenim gören öğrencilere kıyasla anlamlı düzeyde yüksektir.

3.4. Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Lise Türlerine Göre Dindarlık Düzeyinin Karşılaştırılması

Tablo 10 öğrencilerin öğrenim gördükleri lise türlerine göre dindarlık ölçeğinin alt boyutlarından elde ettikleri puanlar üzerinde hesaplanan F testi sonuçları

		KT	Sd	Ko	F	P	Gruplar Arası Fark
İyilik	Gruplar arası	1449,2	3	483,07	7,44	0,000	1-2
	Grup içi	23363,6	360	64,90			1-3
	Toplam	24812,8	363				
İnanç	Gruplar arası	278,1	3	92,69	12,25	0,000	1-2;
	Grup içi	2722,9	360	7,56			1-3;1-4;
	Toplam	3001,0	363				2-3;4-3
İbadet	Gruplar arası	453,2	3	151,05	8,09	0,000	1-2;1-3
	Grup içi	6721,8	360	18,67			1-4
	Toplam	7175,0	363				
Kamil Davranışlar	Gruplar arası	150,6	3	50,21	2,24	0,083	
	Grup içi	8068,6	360	22,41			
	Toplam	8219,2	363				
Ahlak	Gruplar arası	807,7	3	269,25	9,35	0,000	1-2;1-3
	Grup içi	10369,4	360	28,80			1-4
	Toplam	11177,2	363				
Yakınlık	Gruplar arası	568,7	3	189,57	14,12	0,000	1-2;1-3
	Grup içi	4833,6	360	13,43			4-2
	Toplam	5402,4	363				
Uygulaması Zor							
Emirler	Gruplar arası	380,5	3	126,82	7,95	0,000	1-2; 3-2
	Grup içi	5741,6	360	15,95			4;2
	Toplam	6122,0	363				

Tablo 10’da yer alan analiz sonuçlarına göre dindarlık ölçeğinin iyilik boyutunda 7,44 F değeri, İnanç boyutunda 12,25 F değeri, İbadet boyutunda 8,09 F değeri, Kamil Davranışlar boyutunda 2,24 F değeri, Ahlak boyutunda 9,35 F değeri, yakınlık boyutunda 14,12 F değeri ve uygulaması zor emirler boyutunda ise 7,95 F değerleri hesaplanmıştır. Bu bulgulara göre öğrencilerin lise türleri açısından kâmil davranışlar haricinde diğer tüm dindarlık ölçeği boyutlarında hesaplanan F değerleri anlamlı farkı ortaya çıkarmıştır. Tukey testiyle gerçekleştirilen ileri analizlere göre dindarlık ölçeğinin iyilik, ibadet ve ahlak boyutlarında imam hatip lisesi öğrencilerinin Anadolu ve teknik liselerde öğrenim gören öğrencilerden daha yüksek puanlar elde ettiği görülmüştür. İnanç boyutunda İmam hatipte öğrenim gören öğrencilerin diğer tüm liselerden ayrıca özel lise ve anadolu lisesinde öğrenim gören öğrencilerin de teknik lisede öğrenim gören öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksek puanlar aldıkları görülmüştür. Dindarlık ölçeğinin yakınlık boyutunda ise imam hatip lisesinde öğrenim gören öğrencilerin Anadolu ve teknik liselerde öğrenim gören öğrencilerden diğer taraftan özel lise öğrencilerinin ise anadolu lisesi öğrencilerinden daha yüksek ortalamalar elde ettiği görülmüştür. Son olarak dindarlık ölçeğinin uygulaması zor emirler alt ölçeğinde ise İmam hatip, özel lise ve teknik lisede öğrenim gören öğrenciler Anadolu Liselerinde öğrenim gören akranlarından daha yüksek ortalamalar elde etmiştir.

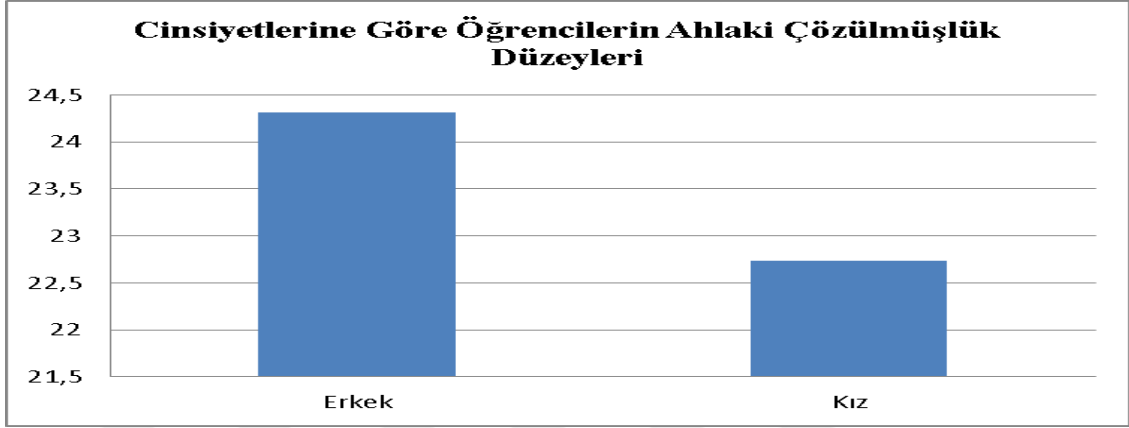
3.5. Lise Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Ahlaki Çözülme Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

Tablo 11 Lise öğrencilerinin cinsiyetlerine göre ahlaki çözülme ölçeğinden elde ettikleri puanlar üzerinde hesaplanan bağımsız örneklem t testi sonuçları

		N	Mean	Std. Deviation	T	P
AHL.ÇÖZ	Erkek	240	26,87	5,93	3,42	,003
	Kız	124	24,77	4,74		

Tablo 11’de yer alan analiz sonuçlarına göre cinsiyetleri açısından öğrencilerin ahlaki çözülme ölçeği puanları arasında 3,42 t değeri hesaplanmıştır. Bu bulguya göre 0,05 manidarlık düzeyinde erkek ve kız öğrencilerin ahlaki çözülme puanları arasında anlamlı fark vardır. Grupların puan ortalamalarına bakıldığında erkek lise

öğrencilerinin kız akranlarına kıyasla daha yüksek ahlaki çözülme eğilimi gösterdikleri bulunmuştur. Öğrencilerin cinsiyetlerine göre ahlaki çözülme düzeylerine ilişkin grafik şekil 2’de sunulmuştur.

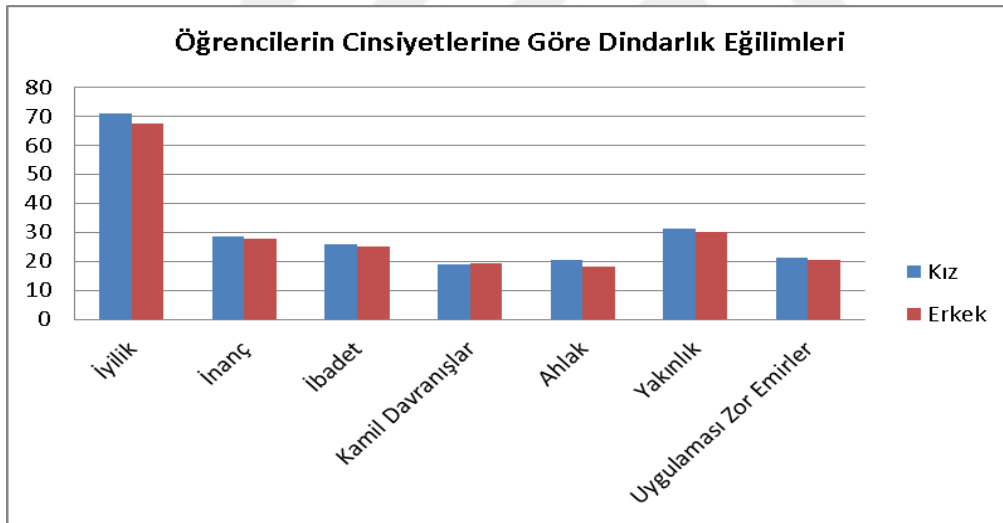

Şekil 2 Öğrencilerinin cinsiyetlerine göre dindarlık ölçeği puanlarının karşılaştırılması

Tablo 12 Lise öğrencilerinin cinsiyetlerine göre dindarlık ölçeğinin alt boyutlarından elde ettikleri puanlar üzerinde hesaplanan t testi sonuçları

		A.Ort	SS	T	P
İyilik	Kız	70,74	7,43	3,808	,000
	Erkek	67,32	9,30		
İnanç	Kız	28,68	2,44	3,098	,002
	Erkek	27,71	3,50		
İbadet	Kız	25,67	4,37	,971	,332
	Erkek	25,19	4,58		
Kamil Davranışlar	Kız	18,93	4,51	-,909	,364
	Erkek	19,40	5,20		
Ahlak	Kız	20,50	5,05	3,710	,000
	Erkek	18,26	6,17		
Yakınlık	Kız	31,31	3,70	2,761	,006
	Erkek	30,15	4,06		
Uygulaması Zor Emirler	Kız	21,14	4,42	1,477	,141
	Erkek	20,47	3,38		

Tablo 12’ de yer alan analiz sonuçlarına göre dindarlık ölçeğinin iyilik boyutunda 3,80 t değeri, İnanç boyutunda 3,09 t değeri, İbadet boyutunda 0,97 t değeri, Kamil Davranışlar boyutunda 0,90 t değeri, Ahlak boyutunda 3,71 t değeri, Yakınlık boyutunda 76 t değeri ve uygulaması zor emirler boyutunda ise 1,41 t değerleri hesaplanmıştır. Bu bulgulara göre öğrencilerin cinsiyetleri açısından ibadet, kamil davranışlar ve uygulaması zor hükümler haricinde diğer tüm dindarlık ölçeği alt boyutlarında hesaplanan t değerleri anlamlıdır. Grupların puan ortalamalarına bakıldığında dindarlık ölçeğinin iyilik, inanç, ahlak ve yakınlık alt boyutlarında kız öğrencilerin erkek akranlarından anlamlı düzeyde yüksek ortalamalar elde ettiği görülmüştür. Cinsiyetlerine göre öğrencilerin dindarlık ölçeği alt boyutlarında aldığı puanların dağılımı şekil 3’de grafikte gösterilmiştir.

Şekil 3 Öğrencilerin cinsiyetlerine göre dindarlık eğilimleri

3.6. Lise Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Ahlaki Çözülme Düzeylerinin Karşılaştırılması

Tablo 13 Lise öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre ahlaki çözülme ölçeğinden elde ettikleri puanlar üzerinde gerçekleştirilen F testi sonuçları

KT Sd Ko F P

AHL.ÇÖZ	Gruplar arası	517,9	3	172,6	5,625	,002	12-9
	Grup içi	11018,1	359	30,7			
	Toplam	11536,0	362				

Tablo 13’de yer alan analiz sonuçlarına göre farklı sınıf düzeylerinde öğrenim gören öğrencilerin ahlaki çözülme ölçeği puanları arasında 5,62 F değeri hesaplanmıştır. Bu değer 0,05 manidarlık düzeyinde anlamlıdır. İleri analizlere göre 12. Sınıfta öğrenim gören öğrencilerin 9. Sınıfta öğrenim gören öğrencilerden daha yüksek düzeyde ahlaki çözülme özellikleri gösterdikleri görülmüştür.

Tablo 14 Lise öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre dindarlık ölçeğinin alt boyutlarından elde ettikleri puanlar üzerinde hesaplanan F testi sonuçları

		KT	Sd	Ko	F	P	
İyilik	Gruplar arası	1599,3	3	533,1	8,27	,000	12-9; 12-11
	Grup içi	23213,5	360	64,5			12-10; 10-9
	Toplam	24812,8	363				
İnanç	Gruplar Arası	67,1	3	22,4	2,75	,043	12-9
	Grup içi	2933,9	360	8,1			
	Toplam	3001,0	363				
İbadet	Gruplar Arası	508,4	3	169,5	9,15	,000	12-9; 12-11
	Grup içi	6666,6	360	18,5			12-10; 10-9
	Toplam	7175,0	363				
Kamil Davranışlar	Gruplar arası	375,2	3	125,1	5,74	,001	12-9
	Grup içi	7844,0	360	21,8			
	Toplam	8219,2	363				
Ahlak	Gruplar arası	163,6	3	54,5	1,78	,150	
	Grup içi	11013,6	360	30,6			
	Toplam	11177,2	363				
Yakınlık	Gruplar arası	222,4	3	74,1	5,15	,002	12-9

	Grup içi	5180,0	360	14,4			
	Toplam	5402,4	363				
Uygulaması	Gruplar arası	220,4	3	73,5	4,48	,004	12-9
Zor Emirler	Grup içi	5901,6	360	16,4			12-10
	Toplam	6122,0	363				

Tablo 14’de yer alan analiz sonuçlarına göre dindarlık ölçeğinin iyilik boyutunda 3,80 F değeri, İnanç boyutunda 3,09 F değeri, İbadet boyutunda 0,971 F değeri, Kamil Davranışlar boyutunda 0,909 F değeri, Ahlak boyutunda 3,71 F değeri, Yakınlık boyutunda 2,76 F değeri ve uygulaması zor emirler boyutunda ise 1,477 F değerleri hesaplanmıştır. Bu bulgulara göre öğrencilerin sınıf düzeyleri açısından ibadet, kamil davranışlar ve uygulaması zor emirler boyutlarında hesaplan haricinde diğer tüm dindarlık ölçeği boyutlarında hesaplanan F değerleri anlamlı bir fark ortaya koymuştur. Tukey testiyle gerçekleştirilen ileri analizlere göre dindarlık ölçeğinin iyilik ve ibadet alt boyutlarında 12. Sınıf öğrencilerinin tüm sınıf düzeyindeki öğrencilerde 10. Sınıftakilerin ise 9. Sınıfta öğrenim göre öğrencilerden daha yüksek puanlar elde ettiği görülmüştür. İnanç, kâmil davranışlar ve yakınlık boyutunda ise 12. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin 9. sınıfta öğrenim gören öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksek puanlar aldıkları görülmüştür. Son olarak dindarlık ölçeğinin uygulaması zor emirler alt boyutunda ise 12. Sınıfta öğrenim gören öğrenciler 9 ve 10. sınıfta öğrenim gören öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksek ortalamalar elde etmiştir.

3.7. Lise Öğrencilerinin Gelir Durumlarına Göre Ahlaki Çözülme Düzeyinin Karşılaştırılması

Tablo 15 Lise öğrencilerinin gelir durumlarına göre ahlaki çözülme ölçeğinden elde ettikleri puanlar üzerinde gerçekleştirilen F testi sonuçları

		KT	Sd	Ko	F	P	
AHL.ÇÖZ	Gruplar arası	246,99	4	61,748	2,794	,026	4-1; 4-2
	Grup içi	7890,08	357	22,101			3-1; 3-2
	Toplam	8137,07	361				

Tablo 15’de yer alan analiz sonuçlarına göre farklı gelir düzeylerinde öğrenim gören öğrencilerin ahlaki çözüme ölçeği puanları arasında 2,79 F değeri hesaplanmıştır. Bu değer 0,05 manidarlık düzeyinde anlamlıdır. İleri analizlere göre çok alt ve alt gelir gruplarında bulunan öğrencilerin orta ve üst gelir grubunda gelire sahip öğrencilerden daha yüksek düzeyde ahlaki çözüme düzeyi sergilediği görülmüştür.

Tablo 16 Lise öğrencilerinin gelir düzeylerine göre dindarlık ölçeğinin alt boyutlarından elde ettikleri puanlar üzerinde hesaplanan F testi sonuçları

		KT	Sd	Ko	F	P
İyilik	Gruplar arası	170,54	4	42,63	,620	,648
	Grup içi	24543,94	357	68,75		
	Toplam	24714,48	361			
İnanç	Gruplar arası	35,11	4	8,77	1,058	,377
	Grup içi	2962,72	357	8,29		
	Toplam	2997,83	361			
İbadet	Gruplar arası	39,86	4	9,96	,511	,728
	Grup içi	6960,45	357	19,49		
	Toplam	7000,32	361			
Kamil Davranışlar	Gruplar arası	27,32	4	6,83	,298	,879
	Grup içi	8182,19	357	22,91		
	Toplam	8209,51	361			
Ahlak	Gruplar arası	94,02	4	23,50	,759	,552
	Grup içi	11053,66	357	30,96		
	Toplam	11147,69	361			
Yakınlık	Gruplar arası	15,02	4	3,75	,251	,909
	Grup içi	5335,11	357	14,94		
	Toplam	5350,13	361			
Uygulaması Zor Emirler	Gruplar arası	24,62	4	6,15	,364	,834
	Grup içi	6032,89	357	16,89		
	Toplam	6057,51	361			

Tablo 16'da yer alan analiz sonuçlarına göre dindarlık ölçeğinin iyilik boyutunda 0,62 F değeri, İnanç boyutunda 1,05 F değeri, İbadet boyutunda 0,51 F değeri, Kamil Davranışlar boyutunda 0,29 F değeri, Ahlak boyutunda 0,76 F değeri, Yakınlık boyutunda 0,25 F değeri ve uygulaması zor emirler boyutunda ise 0,36 F değerleri hesaplanmıştır. Bu bulgulara göre öğrencilerin gelirleri açısından dindarlık ölçeğinin tüm boyutlarında hesaplanan F değerleri anlamlı bir farkı ortaya koymamıştır.

Tablo 17 lise öğrencilerinin dindarlık eğilimleri ile ahlaki çözülme ölçeğinden aldıkları puanlar üzerinde hesaplanan Pearson Momentler Korelasyon Katsayısı sonuçları

	AHL.ÇÖZ	
	-r-	-p-
İyilik	,268**	,000
İnanç	,133*	,011
İbadet	,246**	,000
Kamil Davranışlar	,251**	,000
Ahlak	,226**	,000
Yakınlık	,187**	,000
Uygulaması Zor Emirler	,205**	,000

Tablo 17'de yer alan analizlere göre öğrencilerin ahlaki çözülme ölçeği puanları ile dindarlık ölçeğinin iyilik boyutuyla 0,268 r değeri, inanç boyutuyla 0,133 r değeri, İbadet boyutuyla 0,246 r değeri, Kamil Davranışlar boyutuyla 0,25 r değeri, Ahlak boyutuyla 0,226 r değeri, yakınlık boyutuyla 0,187 F değeri ve uygulaması zor emirler boyutuyla ise 0,205 r değerleri hesaplanmıştır. Bu bulgulara göre lise öğrencilerinde ahlaki çözülme düzeyi ile dindarlık eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır. İlişkinin yönüne bakıldığında dindarlık ölçeğinin alt boyutlarında yüksek puanlar alan öğrencilerin yüksek ahlaki çözülme düzeyi sergiledikleri görülmüştür.

TARTIŞMA

Lise Öğrencilerinin Dindarlık eğilimleri ve Ahlaki Çözülme Düzeylerinin demografik faktörler açısından çok yönlü incelendiği bu araştırmada oldukça anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır.

A. Ortaöğretim Öğrencilerinde Ahlaki Çözülme

Araştırmanın bulgularına göre lise öğrencilerinin ahlaki çözümlerinin orta düzeyde olduğu görülmüştür. Genel olarak lise öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre ahlaki çözülme düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. 12. Sınıfta öğrenim gören öğrencilerin 9. Sınıfta öğrenim gören öğrencilerden daha yüksek düzeyde ahlaki çözülme eğilimi gösterdiği görülmüştür.

Bu bulgular Dane ve ark., (2008) ve Paciello ve arkadaşlarının (2008) çocukluktan yetişkinliğe farklı yaş gruplarında ahlaki çözümlenin dağılımına ilişkin araştırma bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Dane ve ark., (2008) göre özellikle ergenlik döneminin en yoğun yaşandığı lise döneminde genç erişkinler daha yüksek düzeyde açıklanamayan ahlaki çözülme özellikleri gösterebilmektedir. Özellikle araştırmacılara göre ahlaki çözümlerde ortaya çıkan farklılıklar, ilkokuldan ortaokula kadar yaşla birlikte artar (Dane ve ark., 2008). Bununla birlikte, ahlaki çözülme genellikle öğrenciler yetişkinliğe geçerken kısmen azalmaktadır (Paciello ve ark. 2008). Bandura'ya göre ahlaki düşünce, etki, eylem ve sosyal kabul arasındaki sürekli etkileşim kişisel olarak dönüştürücü ve dinamik bir yapıdadır. Özellikle lise düzeyinde ergenler yaşadıkları değişimleri ahlaki bir benlik olarak bile tanımayabilirler. Fakat ilerleyen yaşla ve olgunlaşmayla birlikte bireylerin kendi ahlaki algılamaları daha makul ve genel kabul gören değerlerle uyumlu hale gelirler. Obermann (2011) ve Barriga, Sullivan-Cosetti ve Gibbs'e (2009) göre daha yüksek düzeyde ahlaki çözülme yaşayan çocuklar daha fazla tutarsız davranışlar sergilemekte, düşük empati, öz güven, ve akranlarıyla iletişim çatışmaları yaşamaktadır.

Araştırmada ortaya çıkan bir diğer bulgu ise lise öğrencilerinin cinsiyetlerine göre ahlaki çözümleri arasında anlamlı farklılıklar bulunmasıdır. Erkek lise

öğrencilerinin kız akranlarına kıyasla daha yüksek ahlaki çözüme eğilimi gösterdikleri bulunmuştur. Benzer şekilde lise öğrencilerinin gelir durumlarına göre ahlaki çözüme düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar söz konusudur. Analizlere göre çok düşük ve alt gelir gruplarında bulunan öğrencilerin orta ve üst gelir grubunda gelire sahip öğrencilerden daha yüksek düzeyde ahlaki çözüme düzeyi sergilediği görülmüştür. Bu bulgular Almedia et al., (2010); Barchia & Bussey, (2010); Perren & Gutzwiller-Helfenfinger, 2012; Thornberg & Jungert, (2013) gerçekleştirdiği araştırma bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Ortaokul ve lise örneklemelerinde gerçekleştirilen tüm bu çalışmalarda erkek çocukların kız akranlarına kıyasla daha yüksek düzeyde ahlaki çözüme düzeyleri yaşadıkları görülmüştür. Thornberg & Jungert'a (2013) göre ahlaki çözüme açısından gençlerin cinsiyet ve sosyo-ekonomik durumları önemli bir faktördür. Erkek ergenler daha fazla sosyal ilişkiler ve dış çevrenin etkileşimiyle kişilik ve kimlik geliştirmektedir. Bu durum sosyo-kültürel çevrenin özelliklerine göre onların ahlaki olgunluk ve çözümlerinde olumlu ya da olumsuz etkilere neden olmaktadır. Diğer taraftan Bandura'ya göre (Bandura, 1999, s. 194) ahlaki çözüme bireyin sosyal çevreleriyle yakından ilişkilidir. İnsanların ahlaki standartlardan kopmalarına izin veren bu tür düşük sosyo-kültürel yapılar beraberinde özellikle gençlerde yoğun bir ahlaki dejenerasyonu tetikler. Bu araştırmacıya göre eğitim ve sosyo-ekonomik durumu düşük olan ailelerde çocukların ahlaki gelişimlerinde dış faktörlerin etkisi daha yüksek düzeyde görülmektedir. Bu yönüyle araştırmada düşük gelire sahip çocukların ait oldukları sosyo-kültürel dokuyu bütüncül bir yaklaşımla ele alarak konuyu çözümlenmek faydalı olacaktır.

Bu araştırmada ortaya çıkan bir diğer bulgu ise öğrencilerin öğrenim gördükleri lise türlerine göre ahlaki çözüme düzeyleri arasında anlamlı farklılık olmasıdır. Analizlere göre imam hatip liselerinde öğrenim gören öğrencilerin daha yüksek düzeyde ahlaki çözüme eğilimine sahip olduğu görülmüştür. Bu liselerde öğrenim gören öğrenciler kendilerinde ahlaki çözümlenin daha yüksek düzeyde olduğunu ifade etmektedirler. Literatürde bu konuyla ilgili fazla araştırma bulgusuna rastlanmamakla birlikte ortaya çıkan bu bulgunun araştırmanın sınırlılığıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Birincisi, ahlaki çözüme ile ilgili bulgularımız öz bildirim

verilerine dayanmaktadır. Sosyal arzu edilebilirlik etkileriyle ilgili olarak, bazı katılımcılar ahlaki norm ve ilkelere uygunluk konusunda kendi durumlarını aşırı uçlarda tepkiyle abartmış olabilirler. Cornell ve Obermann'a göre (2011). Ahlaki çözümler, ahlaki normlara uygunluk vb konularında bireylerin eğilimlerini saptamada öz-bildirime dayalı anketler yeterli olamamaktadır. Araştırmacıya göre bu değişkenlerin nitel araştırma yöntemleriyle uzunlamasına bir süreçte ve derinlemesine bilgiler toplamak daha sağlıklı sonuçlar vermektedir.

B. Ortaöğretim Öğrencilerinin Dindarlık Eğilimleri

Ortaöğretim Öğrencilerinin Dindarlık eğilimleri ve Ahlaki Çözümle Düzeylerinin demografik faktörler açısından çok yönlü incelendiği bu çalışmada odaklanılan bir diğer değişken ise "Dindarlık Eğilimleri" konusundadır. Araştırma bulgularına göre dindarlık ölçeğinin tüm boyutları ve toplam puanlarında öğrencilerin genel olarak dindarlık eğilimlerinin yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Bu bulgular ayrıntılı olarak incelendiğinde öğrencilerin öğrenim gördükleri lise türlerine ve sınıf düzeylerine göre dindarlık düzeylerinde anlamlı farklılıklar bulunmuştur. İleri analizlere göre dindarlık ölçeğinin tüm boyutlarında imam hatip lisesi öğrencilerinin diğer liselerde öğrenim gören akranlarından daha yüksek ortalamalar elde ettiği görülmüştür. Bu bulgular Akdoğan (2002), Kurt (2007) ve Yapıcı (2007) tarafından gerçekleştirilen din eğitimi ve dindarlık ilişkisi konusundaki araştırmalarının bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Literatüre göre bireylerin dindarlıklarında tüm kademelerde almış oldukları dini eğitimin önemli bir rolü bulunmaktadır. Yine Gündoğdu (2015) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada ailelerinden ya da çocukluklarında güçlü bir din eğitimi alan gençlerin dindarlık eğilimlerinin yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Müfredatı ve okul öğretim modeli etkili bir din eğitimi üzerine tasarlanmış imam hatip liselerinde öğrencilere alanlarının bilgi ve becerileri kazandırılırken aynı zamanda temel dini değer ve inançları içeren duyuşsal özellikler de öğrencilere kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bu yönüyle imam hatip lisesi öğrencileri almış oldukları dini eğitim ve sosyo-kültürel eğitim ortamlarının bir yansıması olarak yüksek dini eğilimler göstermiştir.

Sınıf düzeyi açısından ise dindarlık ölçeğinin iyilik ve ibadet alt boyutlarında 12. Sınıf öğrencilerinin tüm sınıf düzeyindeki öğrencilerden, 10. Sınıftakilerin ise 9. Sınıfta öğrenim gören öğrencilerden daha yüksek puanlar elde ettiği görülmüştür. İnanç, kâmil davranışlar ve yakınlık boyutunda ise 12. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin 9. sınıfta öğrenim gören öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksek puanlar aldıkları görülmüştür. Son olarak dindarlık ölçeğinin uygulaması zor emirler alt boyutunda ise 12. Sınıfta öğrenim gören öğrenciler 9 ve 10. sınıfta öğrenim gören öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksek ortalamalar elde etmiştir. Genel olarak üst sınıflardaki öğrencilerin dindarlık eğilimleri daha yüksek düzeydedir. Tezde sınıf düzeyi açısından ulaşılan bulgular Miller ve Stark'ın (2092) yaş grupları ve dindarlık araştırmasının sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Araştırmacıya göre ergenlik döneminin başında çocukların dindarlık eğilimleri düşük bir profil gösterirken yaş artışıyla birlikte dindarlık eğilimleri açısından gençler toplum normlarına yaklaşmaktadır. Çünkü gençlerde yaşanan her türlü gelişim bireyi olgunlaştırırken dini yönden de olgunlaştırır ve geliştirir. Ayrıca gençlerin dindarlık eğilimleri ile almış oldukları eğitim ile doğru orantılıdır. Bu sebeple üst 12. sınıflardaki öğrencilerin gelişim ve bilgi düzeyleri fazla olduğundan dindarlık düzeyleri de doğal olarak fazladır.

Dindarlık eğilimi açısından araştırmada ortaya konan diğer değişkenler ise öğrencilerin cinsiyetleri ve ekonomik durumları konusundadır. Analizlere göre öğrencilerinin cinsiyetleri açısından dindarlık düzeyleri anlamlı farklılıklar göstermektedir. İleri analizlere göre dindarlık ölçeğinin iyilik, inanç, ahlak ve yakınlık alt boyutlarında kız öğrencilerin erkek akranlarından anlamlı düzeyde yüksek ortalamalar elde ettiği görülmüştür. Bununla birlikte Lise öğrencilerinin gelir durumlarına göre dindarlık eğilimleri arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır. Tezde cinsiyet açısından elde edilen bulguyu destekleyen çok sayıda araştırma sonucundan söz etmek mümkündür (Mattila, ve ark., 2002; Yapıcı, 2012; Kızılgeçit ve Vural, 2017; Şentepe ve Güven, 2015). Bu araştırmaların tamamında kadınların erkeklere kıyasla daha yüksek dindarlık düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Bu konuyu çok farklı şekillerde açıklayan din sosyologları olmakla birlikte Bradshaw, M., & Ellison'a (2009) göre son on yıllardaki toplumsal değişimlere ve toplumsal

cinsiyet rol dönüşümlerine rağmen, dini cinsiyet farkı birçok toplumda varlığını sürdürmektedir. Bu değişimde kadınların aileyi koruma içgüdüleri onları ve çocukları daha dindar ve muhafazakâr eğilimlere odaklamaktadır. Bener şekilde Collett ve Lizardo (2009) ailenin geçmişine ve yapısına bağlı olarak annenin dindarlık eğiliminin özellikle kız çocuklarının dindarlık seviyelerini etkilediğini ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde temelde, dini katılım dahil, din inançlarındaki tüm boyutların hem biyolojik hem de çevresel etkilerin, özellikle de bu iki faktörün etkileşimi ile gerçekleştiğini ifade etmektedirler. Araştırmacılar cinsiyet ve sosyo-ekonomik durumun dindarlık olgusunu anlamada önemine işaret etmişlerdir. (Bradshaw ve Ellison 2008; Guo ve ark. 2008).

Bu tezde ulaşılan son bulgu ise öğrencilerin dindarlıkları ile ahlaki çözümleri arasındaki ilişkiler konusundadır. Analizlere göre lise öğrencilerinde ahlaki çözümler düzeyi ile dindarlık eğilimi arasında anlamlı fakat ters yönlü bir ilişki vardır. Dindarlık ölçeğinin alt boyutlarında yüksek puanlar alan öğrencilerin yüksek ahlaki çözümler sergiledikleri görülmüştür. Bu tezde ahlaki değerler ve dini inançlar üzerine yapılan önceki birçok araştırmalara dayanarak, ahlaki çözümlerle dindarlık eğilimindeki düşüş arasında istikrarlı bir ilişkinin olması beklenmiştir. (Turan, 2013; James, 2005; Köylü, 2007). Açıkça insanların dindarlıkları ve ahlaka kişisel önem vermenin yanı sıra, literatürde tanımlanmış olan diğer ahlaki değerler konusunda model özellikler göstereceği beklenmektedir. Bununla birlikte araştırma din eğitimi alan öğrencilerde ahlaki çözümlere ilişkin algılarında oldukça yüksek bir eğilim ortaya koymuştur. Bu bulguyla ilişkili olarak Ståhl, Zaal ve Skitka'ya (2016) rasyonel ve güçlü değerler temelinde ahlaki normlarını oluşturan ve içselleştiren bireylerin, inançları oluşturma ve değerlendirme konusunda dini değerleri ihlal eden veya davranan dindar insanları daha yüksek düzeyde yargıladıklarını ortaya koymuştur. Bu nedenle rasyonelliğin ahlaklaşmasına meyil, inanç oluşturma ve değerlendirmenin rasyonel ilkelerini ihlal eden dindar insanlara karşı daha az kabul gören bir duruşa yol açmaktadır. Yani dindarlık eğilimi güçlü olan kişiler çevrelerindeki en ufak ahlaki yozlaşmayı çok yüksek düzeyde algılamakta ve tepkide bulunmaktadır. Yine Mehmetoğlu'nun Alport ve Rosse'dan (1964) aktardığına göre bireylerinin dindarlıklarının içsel/dışsal yönelimli olması onları hoşgörü, empati vb

özelliklerini etkilemektedir. Dış güdümlü bir dindarlık eğilimi geliştiren bireyler hoşgörü ve temel empati gibi temel ahlaki değerlerde tutarsız davranışlar sergileyebilmektedir. Bu yönüyle tezin bu bulgusunun özellikle din eğitimi veren kurumlarda farklı araştırma yöntem ve örneklemelerinde yeniden test edilmesi alana çok önemli katkılar sağlayacaktır.

SONUÇ

Lise öğrencilerinin dindarlık eğilimleri ve ahlaki çözülme düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelendiği bu araştırmanın bulgularıyla ilişkili olarak aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır

- Lise öğrencilerinin ahlaki çözümlerinin orta düzeyde olduğu görülmüştür.
- Öğrencilerin öğrenim gördükleri lise türlerine göre ahlaki çözülme düzeyleri arasında anlamlı farklılık vardır. İmam hatip liselerinde öğrenim gören öğrencilerin daha yüksek düzeyde ahlaki çözülme düzeyine sahip olduğu görülmüştür.
- Lise öğrencilerinin cinsiyetlerine göre ahlaki çözümleri arasında anlamlı farklılıklar vardır. Erkek lise öğrencilerinin kız akranlarına kıyasla daha yüksek ahlaki çözülme gösterdikleri bulunmuştur.
- Lise öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre ahlaki çözülme arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. 12. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin 9. sınıfta öğrenim gören öğrencilerden daha yüksek düzeyde ahlaki çözülme eğilimi gösterdiği görülmüştür. Bu durumun ortaya çıkmasında gençlerde yaşanan hızlı fiziksel ve bilişsel gelişim sürecinin etkileri olabileceği gibi çevre, aile, okul eğitimi, akran, kitle iletişim araçları ve kültürün de etkisi olabilir.
- Lise öğrencilerinin gelir durumlarına göre ahlaki çözülme arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Çok düşük ve alt gelir gruplarında bulunan öğrencilerin orta ve üst gelir grubunda gelire sahip öğrencilere kıyasla daha yüksek ahlaki çözülme sergilediği görülmüştür.
- Lise öğrencilerinin dindarlık ölçeğin tüm boyutları ve toplam puanlarında dindarlık eğilimlerinin yüksek düzeyde olduğu bulunmuştur.
- Öğrencilerin öğrenim gördükleri lise türlerine göre dindarlık düzeylerinde anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Analizlere göre dindarlık ölçeğinin tüm

boyutlarında imam hatip lisesi öğrencilerinin diğer Liselerde öğrenim gören akranlarından daha yüksek ortalamalar elde etmiştir.

- Öğrencilerinin cinsiyetlerine göre dindarlık düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar vardır. Dindarlık ölçeğinin iyilik, inanç, ahlak ve yakınlık alt boyutlarında kız öğrencilerin erkek akranlarından anlamlı düzeyde yüksek ortalamalar elde ettiği görülmüştür. Buna karşın dindarlık ölçeğinin diğer boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.
- Lise öğrencilerinin sınıf düzeyleri açısından dindarlık düzeylerinde anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Dindarlık ölçeğinin iyilik ve ibadet alt boyutlarında 12. Sınıf öğrencilerinin tüm sınıf düzeyindeki öğrencilerden, 10. Sınıftakilerin ise 9. Sınıfta öğrenim göre öğrencilerden daha yüksek puanlar elde ettiği görülmüştür. İnanç, kâmil davranışlar ve yakınlık boyutunda ise 12. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin 9. sınıfta öğrenim gören öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksek puanlar aldıkları görülmüştür. Son olarak dindarlık ölçeğinin uygulaması zor emirler alt boyutunda ise 12. Sınıfta öğrenim gören öğrenciler 9 ve 10. sınıfta öğrenim gören öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksek ortalamalar elde etmiştir. Genel olarak üst sınıflardaki öğrencilerin dindarlık eğilimleri daha yüksek düzeydedir.
- Lise öğrencilerinin gelir durumlarına göre dindarlık eğilimleri arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır.
- Lise öğrencilerinde ahlaki çözüme ile dindarlık eğilimi arasında anlamlı fakat ters yönlü bir ilişki vardır. Dindarlık ölçeğinin alt boyutlarında yüksek puanlar alan öğrencilerin yüksek ahlaki çözüme sergiledikleri görülmüştür.

ÖNERİLER

- 1) Lise öğrencilerinin gelişim özelliklerinin dindarlık eğilimleri ve ahlaki çözümlerinde önemli bir faktör olduğu görülmektedir. Bu kapsamda öğrencilerin psikolojik ve kişilik özellikleri ile dindarlık eğilimleri ve ahlaki çözümlerini inceleyen daha kapsamlı ve nitel boyutla desteklenmiş araştırmalar yapılabilir.
- 2) Bireylere sunulan din eğitiminin dindarlık eğilimi ve ahlaki çözümler üzerindeki etkilerini test edecek deneysel araştırmalar tasarlanabilir.
- 3) Öğrencilerin duyuşsal özellik ve inançlarını güçlendirmeleri ve ahlaki çözümlerini azaltmak için seminer, konferans, sınıf dışı faaliyetler planlanabilir.
- 4) Öğrencilerin olumlu ahlaki davranışları geliştirmeleri ve güçlendirmesi diğer taraftan dini kaygılarını ve kaçınma davranışlarını azaltmaları için din eğitimcileri ve uzmanlar rehberlik yapabilir. Bu konuda ilgili birimler için dini rehberlik programları geliştirilebilir.
- 5) Sosyal yaşamda değişim hızla gerçekleşmekle birlikte, öğrencilerin dini değer ve ahlaki özellikleri olumsuz yönde değişim göstermektedir. Bu çalışma zaman içinde öğrenciler, din eğitimcileri ve bu alanda görev alan uzmanlar üzerinde olumlu bir sosyal değişim yaratma fırsatına sahiptir. İlk olarak, bu çalışma, lise düzeyinde verilen eğitimlerde dini vurgu biçimlerinin gözden geçirilmesi gerektiğini destekleyen veriler sunmaktadır. Diğer taraftan araştırma öğrencilerin ahlaki çözümleri konusunda din eğitimi paydaşlarına önemli kanıtlar sunmaktadır. Bu kapsamda araştırma verilerine dayalı öğrencilerin ahlaki çözümlerini azaltacak yöntemlerin geliştirilmesi önerilir.
- 6) Lise öğrencilerinin dindarlık ve ahlaki çözümler düzeylerinin incelendiği bu araştırma tüm okul kademelerinde gerçekleştirilebilir.
- 7) Lise öğrencilerinin öğrenme, dindarlık ve ahlaki çözümler düzeylerinin demografik değişkenlere göre incelendiği bu araştırma oldukça yüksek ve

anlamalı farklar ortaya koymuştur. Bu farkın kaynaklarını, nedenlerini ortaya koymak için nitel araştırmalar yapılabilir.

- 8) Çocuk ve gençlerin dindarlık ve ahlaki çözüme eğilimlerindeki gelişim ve değişimi çok yönlü olarak inceleyen boylamsal araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

ACOCK, Alan C., Vern L. Bengtson (1978). "On the Relative Influence of Mothers and Fathers: A Covariance Analysis of Political and Religious Socialization". **Journal of Marriage and The Family**, Vol: 40, No: 3, (519-530).

AKDOĞAN, Ali (2002). **Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat**, İstanbul: Rağbet Yay.

ALLPORT, W. Gordon, J. Michael Ross (1968). "Personel Religious Orientation and Projudice", **In The Person in Psychology: Selected Esssays**, Boston: Beacan Press

ALMEDİA, Ana, Correia, Isabel, Marinho, Silvia (2010). "Moral disengagement, normative beliefs or peer group, and attitudes regarding roles in bullying." **Journal of School Violence**, 9, 23–36.

ARTHUR, James (2005). "The Re-emergence of Character Education in British Education Policy." **British Journal of Educational Studies**, 53(3), 239-254

ATİK, Aslıhan (2015). "Dini Gelişim Kuramlarına Din Eğitimi Bağlamında Genel Bir Bakış", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, C.: 4, S.: 3, s.: 728-743.

AY, Mehmet Emin (1994). "Aile ortamında yerine getirilen ibadetlerin çocuk üzerinde etkileri" **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, S: 1

AYTEN, Ali (2006). **Psikoloji ve Din, Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri**, İstanbul: İz Yay.

BAHADIR, Abdülkerim (2006). "Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler", **Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi**, ed. Hayati Hökelekli, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yay.

BAHADIR, Abdülkerim (2016). **Ergenlik Döneminde Din Ve Ahlâk Gelişim**, <https://docplayer.biz.tr/7247573-Ergenlik-doneminde-din-ve-ahlak-gelisimi.html>, (01.04.2019)

BANDURA Albert (1978). "The self system in reciprocal determinism". **American Psychologist.**; 33(4):344-358.

BANDURA Albert (2002). "Selective moral disengagement in the exercise of moral agency", **Journal of Moral Education**, 31(2), 101-119.

BANDURA, Albert (1990). "Selective activation and disengagement of moral control.", **Journal of Social Issues**, 46(1), 27-46.

BANDURA, Albert (1999). "Moral Disengagement in the Perpetration of Inhumanities". **Personal and Social Psychology Review** 3: 193-209.

BARCHIA, Kristin, Bussey, Kay (2010). "Individual and collective social cognitive influences on peer aggression: Exploring the contribution of aggression efficacy, moral disengagement, and collective efficacy." **Aggressive Behavior**, 35, 1–14.

BARRİGA, Alvaro, Q., Sullivan-Cosetti, Marylin & Gibbs, Jhon C. (2009). Moral cognitive correlates of empathy in juvenile delinquents. **Criminal Behaviour and Mental Health**, 19, 253–264.

BAŞARAN, İ. Ethem (1994). **Eğitim Psikolojisi**, Ankara: Kadioğlu Matbaası.

BİSHOP, Russel, Mere Berryman (2012). "Te Kotahitanga: Investigating the sustainability of the Te Kotahitanga Professional Development Project, The National Institute for Research Excellence in Maori Development and Advancement," University of Auckland.

BRADSHAW Matt, Ellison Christopher G. (2008). "Do genetic factors influence religious life? Findings from a behavior genetic analysis of twin siblings." **Journal for the Scientific Study of Religion**, 47(4): 529–44.

BRADSHAW, Matt, Christopher G. Ellison (2009). "The Nature-Nurture Debate is Over, and Both Sides Lost! Implications for Understanding Gender Differences in Religiosity." **Journal for the scientific study of religion**, 48(2), 241–251.

CEYHAN, Esra (2002). **Çocuk gelişimi ve psikolojisi**, Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yay.

CLACK, W. Harold (1977). "Ergenlik ve Gençlikte Din-III", çev. Mehmet Dağ, **Eğitim Hareketleri Dergisi**, Ankara.

COLLETT Jessica L., Omar Lizardo (2009). "A power-control theory of gender and religiosity." **Journal for the Scientific Study of Religion**, 48(2), 1-9.

COŞTU, Yakup (2009). "**Toplumsallaşma Sürecinde Dindarlığı Etkileyen Faktörler Samsun Örneği**" (Doktora Tezi). On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

CÜCELOĞLU, Doğan (2009). **İnsan ve Davranışı**, İstanbul: Remzi Kitapevi.

ÇAĞATAY, Saadet (1974). "Türklerde Batıl İnançlar Arasında Tabu". **I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri (8-14 Ekim 1973)**, Ankara: Başbakanlık Basımevi.

CELİK, Adem (2004). **Dini Değerler Bağlamında Kişilik Gelişimi**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ÇİLELİ, Meral (1986). **Ahlâk Psikolojisi ve Eğitimi**, Ankara: V Yay.

COŞTU, Yakup, (2009). "Dine normatif ve popüler yaklaşım" (bir dini yönelim ölçeği denemesi), **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.: 8, S.:15

ERKAN, Erol (2014). “Türkiye’de Dindarlığın Tespiti İle İlgili Çalışmalar Ve Tahkikî Dindarlığın Ölçülmesiyle İlgili Öneriler”, **EKEV Akademi Dergisi** yıl:18, S.: 60

FIRAT Erdoğan (1976). Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusunun Din Psikolojisi Açısından Araştırılması (Doktora Tezi), Ankara.

GAY, Lorraine R., E. Mills Geofray, Peter W. Airasian (2003). **Educational Research: Competencies for Analysis and Applications (7th ed.)**. Upper Saddle River, NJ: Merrill/Prentice Hall.

GLOCK, Charles Y (1998). **Dindarlığın Boyutları Üzerine**, çev. Günter Kehrer, Din Sosyolojisi, Derleyenler: Yasin Aktay, M. Emin Köktaş, İstanbul: Vadi Yay.

GLOCK, Y. Charles, Rodney Stark (1965). **Religion and Society in Tension**, Chicago: Rand McNally Co.

GRUBER, Andreas (1979). "Ergenlik Çağı Gençlerinde Dini Gelişme", **Hareket Dergisi**, (Hicret Özel Sayısı), Çev. Hayati Hökelekli, İstanbul: S.: 9, s.: 15-20

GUO Guang, Michael E. Roettger, Cai Tianji. (2008). “The integration of genetic propensities into social-control models of delinquency and violence among males youths.” **American Sociological Review**. 73(4): 543–68.

GÜNAY, Ünver (1999). **Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat**, İstanbul: Erzurum Kitaplığı.

GÜNDOĞDU, Yusuf Bahri (2015). “Seçmeli Din Derslerini Tercih Eden Öğrencilerin Tercihlerini Etkileyen Faktörler: Ordu Örneği.” **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 15(2), s.: 121-155.

GÜNDÜZ, Turgay (2013). “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”, **Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi**, Ed. Mustafa Köylü. 3. Baskı, Ankara: Nobel Yayıncılık.

GÜNGÖR, Erol (2010). **Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar**, İstanbul: Ötüken Yay.

GÜRSU, Orhan (2011). “Ergenlik Döneminde Psikolojik Sağlık ve Dindarlık İlişkisi”, (Basılmamış Doktora Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

HOLM, G. Nils (2004). **Din Psikolojisine Giriş**, çev. Abdülkerim Bahadır, İstanbul: İnsan Yay.

HÖKELEKLİ, Hayati (1993). **Din Psikolojisi**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

HÖKLEKLİ, Hayati (1986). “Ergenlik Çağı Davranışlarına Din Eğitiminin Etkisi”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.: 1, s: 48-51.

İBNİ HALDUN, (1991). **Mukaddime**, çev. Süleyman Uludağ, C.:2, İstanbul: Dergah Yay.

JUERGEN P. Hoffmeyer, Zlotnik (2019). “New Sampling Designs and the Quality of Data.” <http://mrvar.fdv.uni-lj.si/pub/mz/mz19/hoff.pdf>, (30.01.2019).

KARASAR, Niyazi (2005). **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, 14. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

KARAŞAHİN, Hakkı (2008). “Din sosyolojisinde dindarlığın ölçülmesi problemi üzerine bir araştırma”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** XLIX, S.: 1

KAYIKLIK, Hasan (2000). “**Dini Yaşayış Biçimleri: Psikolojik Temelleri Açısından Bir Değerlendirme**” (Basılmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

KAYIKLIK, Hasan (2003). “Allport’ a Göre Dini Yaşayışa Gelişimsel Bir Açılım”, **Dini Araştırmalar**, C.: 5, s.: 121-132

KAYIKLIK, Hasan (2006). “Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç Davranış Etkileşimi”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, C: 19, S.: 3.

KIZILGEÇİT, Muhammed, Muhammed Enes Vural (2017). “Güneysu’da Dinî – Sosyal – Kültürel ve Sanatsal Hayat” **Kişilik Özellikleri ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma (Güneysu Örneği)**, Ed. Yavuz, Salih. S. ve Erkan, Ü., Ankara: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yay. s.259-287

KOÇ, Mustafa (2004). “Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri” **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.: 17, s.: 231-256.

KOÇ, Mustafa (2006). “Din Psikolojisi Açısından Ergenlik Döneminde Dini Yaşam”, **Diyanet İlmî Dergi**, C.: 42, S.: 3, s.: 7-32

KOL, Suat, (2011). “Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi” **Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S.: 21, s.: 1-21.

KÖKTAŞ, M. Emin (1993). **Türkiye’de Dini Hayat**, İstanbul: İşaret Yay.

KÖYLÜ, Mustafa (2000). **Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri**, Samsun: Etüt Yay.

KÖYLÜ, Mustafa (2004). “Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi” **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, XLV, S.: 11, s.: 137-154

KÖYLÜ, Mustafa (2007). “Ruh Sağlığı ve Din İlişkisi: Batı Toplumunu Açısından Bir Değerlendirme.” **On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.: 23, s.: 65-91.

KULA, M. Naci (2001). **Kimlik ve Din**, İstanbul: Ayışığı Kitapları.

KURT, Abdurrahman (2009). “Dindarlığı Etkileyen Faktörler” **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi**, C.: 18, S.: 2, s.:1-26

LİNDBERG AHİTOĞLU, E. Nihal (2011). “Piaget ve Ergenlikte Bilişsel Gelişim” **Kastamonu Eğitim Dergisi**, C.: 19, No:1, s.: 1-10.

MARDİN, Şerif (1986). **Din ve İdeoloji**, İstanbul: İletişim yay.

MATTİLA, Anna, Apostolopoulos, Yorgos, Sevil Sönmez, Yu, Lucy, Vinod Sasidharan (2001). The Impact of Gender and Religion on College Students_ Spring-Break Behavior. **Journal of Travel Research** 40(2) : 193-200

MCGUIRE, Meredith B. (2002). **Religion, The Social Context**, Long Grove, Illinois, Waveland Press Inc.

MEHMEDOĞLU, A. Ulvi (2006). **Küreselleşme, Ahlak ve Değerler**, ed. A. Ulvi Mehmedoğlu ve Yurdagül Mehmedoğlu, İstanbul: Litera Yay.

MEHMEDOĞLU, A. Ulvi (2006). “Dindarlığın Peşinde: Din Psikolojisinde Araştırma, Ölçme ve Yorumlama Üzerine”, **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, C.: 19, S.: 3.

MEHMEDOĞLU, Ali Ulvi (2004). **Kişilik ve Din**, İstanbul: DEM Yay.

MİLLER, Alan, Rodney Stark (2002). “Gender and Religiousness: Can Socialization Explanations Be Saved?”, **American Journal of Sociology**, 107(6).

MUTLU, Kayhan (1989). “Bir dindarlık ölçeği: sosyolojide yöntem üzerine bir araştırma”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, C.: 3, S: 4.

OBERMANN, Marie, Louise (2011). “Moral disengagement in self-reported and peer-nominated school bullying”, **Aggressive Behavior**, 37, 133–144.

OK, Üzeyir (2011). “Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme Ve Geçerlilik Çalışması”, **Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi**, C.: 8, S.: 2.

OKUMUŞ, Ejder (2005). **Gösterişçi Dindarlık**, İstanbul: Ark Yay.

OKUMUŞ, Ejder (2006). “Gösterişçi dindarlık”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C.:6, S.: 2.

ONAY, Ahmet (2004), **Dindarlık, etkileşim ve Değişim**, İstanbul: DEM Yay.

ONUR, Bekir (2004). **Gelişim Psikolojisi**, 6. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

OSMANOĞLU, Cemil (2007). “**Basamak Teorileri Açısından Dini Gelişim, İnanç Gelişimi ve Eğitimi**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.

PACIELLO, Marinella, Fida, Roberta, Tramontano, Carlo, Lupinetti, Catia, & Caprara, Gian Vittorio (2008). "Stability and change of moral disengagement and its impact on aggression and violence in late adolescence." **Child Development**, 79, 1288–1309

PEKER, Hüseyin (2012). "Kur'an'a Göre Dindarlığın Boyutları", **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.: 12, S.: 2,

PEKER, Hüseyin, (1998). **Din ve Ahlak Eğitimi Psikolojik ve Metodik Esaslar**, Samsun: Samsun Yay.

PERREN, S., Gutzwiller, Helfenfinger, E. (2012). Cyberbullying and traditional bullying in adolescence: Differential roles of moral disengagement, moral emotions, and moral values." **European Journal of Developmental Psychology**, 9, 195–209.

SALKIND, J. Nail (2010). **Encyclopedia of research design Thousand Oaks**, CA: SAGE Publications, Inc. doi: 10.4135/9781412961288

STAHL, Thomas, Maarten P. Zaal, Linda J. Skitka (2016). "Moralized Rationality: Relying on Logic and Evidence in the Formation and Evaluation of Belief Can Be Seen as a Moral Issue." **Plos one**, 11(11), 1-9.

SUBAŞI, Nejdet (2004). **Gündelik Hayat ve Dinsellik**, İstanbul, İz Yay.

ŞENTEPE, Ayşe, Metin Güven (2015). "Kişilik Özellikleri ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma." **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 17(31), s.: 27-44.

ŞENYÜZ, Mustafa (2007). "Ahlaki Gelişimin Psiko-Sosyal Dinamikleri", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.: 23, S.: 23.

TAPLAMACIOĞLU, Mehmet (1962). "Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet Ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket Denemesi", **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.:10, S.:1.

TAŞ, Kemalettin (2006). "Dindarlığın kriterleri üzerine tipolojik bir araştırma" **Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi**. ed. Ünver Günay-Celaleddin Çelik Adana: Karahan Kitabevi.

TEKİN, Mustafa (2006). **Dindarlık Olgusu Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri**, Bursa: Kurav Yay.

THORNBERG, Robert & Jungert, Thomas (2013a). "Bystander behavior in bullying situations: Basic moral sensitivity, moral disengagement and defender self-efficacy." **Journal of Adolescence**, 36, 475–483.

TOSUN, Cemal (2012). **Din Eğitimi Bilimine Giriş**, Ankara, Pegem Akademi Yayınları.

TURNA, İbrahim (2013). “Gençlik döneminde görülen ahlaki sorunlar karşısında din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin yeri.” **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.: 40, s.: 271-293.

UYSAL, Veysel (1995). “İslami dindarlık ölçeği üzerine bir pilot çalışma”, **İslami Araştırmalar**, C.:8, S.: 3-4.

UYSAL, Veysel (2006). **Türkiye’de Dindarlık ve Kadın**, İstanbul: Dem Yay.

VERGOTE, Antoine (1999). **Din, İnanç ve İnançsızlık**, çev. Veysel Uysal, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yay.

YAPAREL, Recep (1987). “Dinin Tahrifi Mümkün Mü?” **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.:4, s.: 404

YAPICI, Abdurrahman (2012). “Türk Toplumunda Cinsiyete Göre Dindarlık Farklılaşması: Bir Meta-Analiz Denemesi.” **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 17(2), 1-34.

YAPICI, Asım (2002). “Dini Yaşayışın Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık”, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.: 2, S.: 2.

YAPICI, Asım (2007). **Ruh Sağlığı ve Din, Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık**, Adana: Karahan Kitabevi.

YILDIZ, Murat (2006). **Ölüm Kaygısı ve Dindarlık**, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay.

YILMAZ, Hüseyin (2002). “Türk Müslümanlığı, Dindarlık ve Modernlik”, **İslamiyet Dergisi**, S.4, s.57-66

YÖRÜKOĞLU, Atalay (2000). **Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunları**, İstanbul: Özgür Yay.

YÜCE, Fatma (2009). “**Gençlerde Dini Yönelim Ve Kişilik**” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

EKLER LİSTESİ

Ek 1- MEB İZİN YAZISI

T.C.
KONYA VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 83688308-605.99-E.1583178
Konu : Araştırma İzni (Rabia ÇETİN)

23.01.2019

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)

İlgi : 11/01/2019 tarihli ve 48178250-300-E.549 sayılı yazınız.

Üniversiteniz Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi Rabia ÇETİN'in "Ortaöğretim Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri ve Ahlaki Çözülme Eğilimleri" konulu araştırmasını uygulama talebi incelenmiştir.

Araştırmanın; Meram Anadolu Lisesi, Selçuklu Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Selçuklu Ayşe - Kemal İnanç Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Meram Özel Lale Anadolu Lisesinde eğitim gören öğrencilere eğitim öğretimi aksatmamak kaydıyla uygulanmasında sakınca görülmemektedir. Araştırmacının, Müdürlüğümüze bağlı eğitim kurumlarındaki çalışmalarını 2018-2019 eğitim öğretim yılı içerisinde tamamlaması zorunludur. Araştırma kapsamında yürütülecek çalışmaların 2018-2019 eğitim öğretim yılında tamamlanmaması durumunda Müdürlüğümüzden tekrar izin alınması gerekmektedir.

Araştırmada Müdürlüğümüz tarafından onaylanarak gönderilen veri toplama araçları kullanılacak olup, araştırma sonucunun CD ortamında iki nüsha olarak Müdürlüğümüze gönderilmesi gerekmektedir.

Bilgilerinizi ve adı geçene tebliğini arz ederim.

Servet ALTUNTAŞ
İl Millî Eğitim Müdür V.

Ek:

- 1-Ahlaki Çözülme Ölçeği (2 Sayfa)
- 2-Dindarlık Ölçeği (2 Sayfa)

EK 2 ÖLÇEKLER

AHLAKİ ÇÖZÜLME ÖLÇEĞİ

Sayın Katılımcı;

Bu çalışma, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalında yapmakta olduğum yüksek lisans tez çalışmam için veri toplamak amacıyla yapılmaktadır. Çalışmaya katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır. Ankette vermiş olduğunuz yanıtlarınız gizli tutulacak olup bilimsel amaç için kullanılacaktır. Soruları yanıtlamanız yaklaşık 5-10 dakikanızı alacaktır. Bu çalışmaya katıldığınız için şimdiden teşekkür ederiz. Çalışma hakkında daha fazla bilgi almak için Rabia ÇETİN (e-mail: RabiaDemir92@gmail.com) ile iletişime kurabilirsiniz.

Rabia ÇETİN

Necmettin Erbakan Üniversitesi Din

Eğitimi bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

Aşağıdaki bölüme okulunuzun ismini yazarak bilgilerin kendinize uygun olanına (X) işareti koyunuz.

Demografik Bilgiler

1) Okulunuz:

2) Cinsiyetiniz: Kız () Erkek ()

3) Yaşınız: 13() 14() 15() 16() 17() 18() 19()

4) Sınıf: 9() 10() 11() 12()

5) Ailenizin gelir düzeyi: Düşük () Orta() Yüksek() Çok Yüksek()

6) Anne Bilgileri:

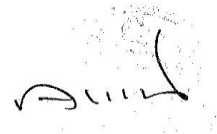
-Sağ () Ölü()

-İlkokul () Ortaokul () Lise () Üniversite () Lisans Üstü ()

7) Baba Bilgileri:

-Sağ () Ölü()

-İlkokul () Ortaokul () Lise () Üniversite () Lisans Üstü ()

Aşağıdaki maddelerden her birini dikkatlice okuduktan sonra, okuduğunuz maddeye ne kadar katıldığınızı, madde yanlarında yer alan seçeneklerden birini işaretleyerek belirtiniz. Lütfen her madde için yalnızca bir seçenek işaretleyiniz. Seçeneklerde doğru ya da yanlış yanıt yoktur. Önemli olan sizin ne düşündüğünüzü samimi bir şekilde yansıtmaktır.

SORU NO	SORULAR	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1.	Bir şeyi sahibinin izni olmasa bile işimi görebilmek için geçici olarak almakta bir mahsur görmüyorum.					
2.	Başkaları kendilerini abartılı bir şekilde yansıtıyorsa benim de kendimi abartmamda bir sakınca yoktur.					
3.	Bana yaptırılan işin sonuçları olumsuz ise sorumluluk bana değil, bana o işi yaptırana aittir.					
4.	Eğer herkes yalan söylemenin kötü bir durumu düzeltmede en iyi olduğuna hem fikirse yalan söylemekte sakınca görmem.					
5.	Eğer işimi görüyorsa başkalarının fikrini kendi fikrimmiş gibi ifade etmemde bir sıkıntı görmüyorum.					
6.	Kötü davranan birinin kendisine de kötü davranılmasında hiçbir sakınca görmüyorum.					
7.	Eğer birine yanlış davranılıyorsa buna kendisi sebep olmuştur.					

Hand

DİNDARLIK ÖLÇEĞİ

	Bana kesinlikle uygun	Bana uygun	Kararsızım	Bana uygun değil	Bana kesinlikle uygun değil
1-Görünmeyen bir âlemin varlığına ve bu âleme ilişkin İslam dininde bildirilenlere inanırım.					
2-Kuranı Kerimdeki her ayette belirtilen hususların doğruluğuna inanırım.					
3-Allah'ın varlığına inanıyorum.					
4-Peygamberlerin tümüne inanırım ve aralarında ayırım yapmam.					
5-Bu dünyada yaptıklarımınla ilgili ahirette hesap vereceğime inanıyorum.					
6- Düzenli olarak namazımı kılarım.					
7-Kuranı anlayarak okumaya çalışırım.					
8-Birikmiş param ve mal varlığımın olması durumunda mutlaka zekât veririm.					
9-Gece ibadetleri yapmaya özen gösteririm.					
10-Cihad etmem gerekse bunu hiç tereddüt etmeden yaparım.					
11- Her yıl Ramazan ayında tam olarak orucumu tutarım.					
12- Namahrem olan kişilere karşı her zaman sınırimi korurum.					
13-Mümkün oldukça maddi yardımda bulunmaya çalışırım.					
14-Her yıl kurban keserim veya kesmek isterim.					
15-Selam aldığımda daha güzeliyle karşılık vermeme gerektiğini dini bir gereklilik olduğu için yerine getiririm.					
16- Sık Sık yaradılış amacı üzerine düşünürüm.					
17-Kurandaki ayetler üzerine zaman zaman ayrıntılı biçimde kafa yorarım.					
18-Yalnız Allah'a kulluk yapmaya ve yalnız ondan yardım istemeye gayret ederim.					
19-İbadet ederken Allah'ın beni gördüğünü hissederim.					
20-Bağışlanmak için özellikle seher vakitlerinde dua ederim.					
21-Bir günah işlediğimde hemen pişmanlık duyarım.					
22-Bir ortamda Allah anıldığı zaman kalbimin ürperdiğini hissederim.					
23-Allah'ı andığım zamanlar kalben en huzurlu olduğum zamanlardır.					
24-Namaz kılarırken Allah'a karşı derin bir saygı hissederim.					
25- İhtiyaç sahiplerine yalnız Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla yardım ederim.					
26- Bir sözleşme yaptığımda kesinlikle uyarım.					
27- Birisinin kötülük yaptığını gördüğümde ona engel olmaya çalışırım.					
28- Mümkün olduğunca iyilik yapmaya çalışırım.					
29- Bir kişi hakkında şahitlik yapmam gerekse her kim olursa olsun doğruyu söylerim.					
30- Yoksullara yaptığım hayırlarda bir teşekkür beklentisi içinde olmam.					
31- Allah'tan beni bağışlamasını dilerim.					
32- Anne ve babama elimden geldiğince iyi davranırım.					
33- Yardım ederken yetimlere öncelik veririm.					
34- Karşılaştığım güçlülere karşı sabırlıyım.					
35- Adil olmaya her zaman özen gösteririm.					
36- Öfkeli olduğum zaman öfkemi yutarım.					

Acun

	Bana kesinlikle uygun	Bana uygun	Kararsızım	Bana uygun değil	Bana kesinlikle uygun değil
37- Allah'ı ve Hz Muhammed'i tüm akraba ve tanıdıklarından çok seviyorum.					
38- Günaha girmek için çok fazla konuşmamaya gayret ederim.					
39- Dünya ve ahiretime faydası olmayan (örneğin: dizi izleme, bilgisayar oyunu oynama vs.) işlerle meşgul olmam.					
40- Dini ve dünyevi iki gereklilik arasında kalsam, dini olanı tercih ederim.					
41- Biri bana kötülük yaparsa ben ona iyilikle karşılık veririm.					
42- Kendi ihtiyacım olsa dahi benden başka birinin ihtiyacı olduğunu görürsem önce ona yardım ederim					
43- Yaptığım yardımları gizli yapmayı tercih ederim.					
44- Sahip olduğum her şey için Allah'a şükretmeye çalışırım.					
45- Bana emanet edilen her şeyi dikkatle muhafaza ederim.					
46- Kibirli olduğumu söyleyenler olur.					
47- Gösteriş yapmaktan hoşlandığım zamanlar olur.					
48- Gerekli olduğunu düşündüğüm zamanlarda yalan söylediğim olur.					
49- İnsanların özel hayatları hakkında konuşmaktan hoşlanırım.					
50- Söz verdiğimde yerine getirmediğim olur.					
51- İnsanların arkasından hoşlarına gitmeyecekleri şeyleri konuştuğum oluyor.					
52- Ahiret gününe inanıyorum.					
53- Beni öfkeliendiren kişileri affederim.					

A handwritten signature in black ink is written over a circular, textured stamp. The signature appears to be 'Ali' or similar. The stamp is partially obscured by the signature.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı ve Soyadı: Rabia ÇETİN

Doğum Yeri: Konya

Doğum Yılı: 22.03.1992

İletişim Bilgileri: Rabiademir92@gmail.com

Eğitim Durumu:

Lise: Mahmut Sami Ramazanoğlu Anadolu İHL. 2007 - 2011

Lisans: Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 2011 - 2015

Yüksek Lisans: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2016-2019

Yabancı Diller

Arapça-İngilizce